

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SLAVISTIKY

Koncept Množství v ruské a české frazologii

Concept of Quantity in Russian and Czech phraseology

Концепт «Множество» в русской и чешской фразеологии

Bakalářská práce – v českém jazyce

VYPRACOVALA: Markéta Nováková

VEDOUCÍ PRÁCE: doc. Ludmila Stěpanova, CSc.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, 20. 3. 2012

podpis

Děkuji doc. Ludmile Stěpanové, CSc. za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní diplomové práce poskytla.

podpis

OBSAH

ÚVOD.....	5
1. TEORETICKÁ ČÁST.....	6
1.1. Úvod do frazeologie.....	6
1.1.1. Vědní disciplína frazeologie.....	6
1.1.2. Předmět a cíle frazeologie.....	7
1.2. Frazeologizmus.....	8
1.2.1. Definice.....	8
1.2.2. Znaky frazeologizmu.....	9
1.2.3. Frazeologizmus versus slovo.....	10
1.2.4. Struktura a složení frazeologizmu.....	11
1.2.5. Význam frazeologizmu.....	12
1.2.6. Frazeologizmus a jeho vztah k slovním druhům.....	14
1.3. Stupeň sémantické celistvosti frazeologizmů.....	15
1.4. Typy frazeologických ekvivalentů.....	16
2. PRAKTICKÁ ČÁST.....	18
2.1. Frazeologizmy s významem „mnoho“.....	19
2.1.1. Velké množství lidí, shromážděných na jednom místě.....	19
2.1.2. Velké množství všeobecně.....	24
2.1.3. Množství, které převyšuje potřeby.....	31
2.2. Frazeologizmy s významem „málo“.....	34
2.2.1. Málo lidí.....	34
2.2.2. Málo věcí.....	35
2.2.3. Nedostatek, chudoba.....	38
2.3. Frazeologizmy s významem „nikdo“ nebo „nic“.....	39
2.3.1. Nikdo.....	39
2.3.2. Nic.....	40
ZÁVĚR.....	44
PEŽIOME.....	46
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	50
OBRÁZKOVÁ PŘÍLOHA.....	52
PŘÍLOHA.....	54
ANOTACE.....	65

ÚVOD

Frazeologizmy jsou živou součástí našich jazyků. Můžeme se s nimi setkat kdekoliv: ať již v běžné komunikaci, v publicistice, či při čtení knih.

Cílem mé bakalářské práce je dát ucelený přehled o ruských a českých frazeologizmech s významem množství. Teoretická část je proto zaměřena na seznámení se základními pojmy a informacemi, které se týkají frazeologie jako vědní disciplíny i jako objektu bádání. Jedná se o obecné informace, které by měly plně dostačovat pro pochopení části praktické. Velkým pomocníkem v teoretické části mi byla kniha Н. М. Шанского: *Фраzeология современного русского языка* a *Ruská frazeologie pro Čechy* od V. Mokienka a L. Stěpanové. Z českých pramenů pak kniha *Česká lexikologie* autorů Josefa Filipce a Františka Čermáka.

Konkrétním frazeologizmům se věnuji v části praktické. Shromáždila jsem okolo 400 frazeologických jednotek, ruských a českých. S těmito jednotkami jsem pak dále pracovala, třídila je do skupin a snažila se nahlédnout pod pokličku jejich vzniku a historického vývoje. Zdrojem pro excerpci českých frazeologických jednotek mi byly čtyři díly knihy *Slovník české lexikologie a idiomatiky (Přirovnání, Výrazy neslovesné, Výrazy slovesné, Výrazy větné)* a *Česko-ruský frazeologický slovník* autorů V. Mokienka a A. Wurma. Ruské frazeologické jednotky jsem čerpala z knih *Rusko-český frazeologický slovník* od L. Stěpanové a *Фраzeологический словарь русского языка* od А. И. Молоткова.

Při hledání původu ruských frazeologizmů mi byla nápomocna kniha *Русская фразеология: Историко-этимологический словарь* autorů А. К. Biericha, V. М. Mokienka a L. Stěpanové. V případě původu českých frazeologizmů jsem využila knihy *Historie a etymologie českých rčení – bibliografie pramenů* od L. Stěpanové, čerpala jsem z různých slovníků a internetu, popř. jsem využila svých znalostí a dohadů.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1. Úvod do frazeologie

1.1.1. Vědní disciplína frazeologie

Frazeologizmy, které byly dříve označovány různými názvy (*речения, крылатые слова, афоризмы, пословицы и поговорки, идиомы*) jsou známy v historii jazyků už odpradávná. „*Existence frazeologie a idiomatiky je zákonitým jevem každého jazyka*“ (Filipec, Čermák, 1985:167). Odrážejí národní zvyky, tradice, folklor, literaturu a myšlení dané země. Ve výkladových slovnících ruského jazyka se frazeologizmy začaly objevovat už koncem 18. století. Také M. V. Lomonosov při své práci na slovníku ruského jazyka poukázal na to, že kromě jednotlivých slov by v něm měly být uvedeny i „*речения*“.

Také v Česku se frazeologizmy a idiomy shromažďovaly odedávna, zvláště přísloví. Tento pojem byl však širší, než je tomu dnes. Zahrnoval v sobě i výrazy nevětné. Mezi nejznámější české sběratele lidových přísloví a pořekadel té doby patřili takoví významní spisovatelé jako J. A. Komenský, J. Dobrovský nebo F. L. Čelakovský. Velice významným dílem je Čelakovského *Mudrosloví národu slovanského v příslovích* (1852). Tato kniha obsahuje na 15 000 záznamů doplněných pověstmi, zvyky a autorovými postřehy ze života Slovanů.

Frazeologie, jakožto vědní disciplína, je poměrně mladá. Jejím průkopníkem je švýcarský lingvista Charles Bally, který jako první použil pojem „*frazeologismus*“ V Rusku vděčí tato disciplína za svůj vznik V. V. Vinogradovi, kterému se podařilo ve svých pracích vysvětlit mnohé otázky týkající se frazeologie obecně a vytvořit bázi pro studium ustálených spojení slov v ruském jazyce. Frazeologie se začala zvláště rychle rozvíjet v období po 2 sv. válce. I přes svůj pozdní zrod, je tato vědní disciplína dnes již plnohodnotnou a její popularita stále roste.

1.1.2. *Předmět a cíle frazeologie*

«Фразеология – это раздел науки о языке, изучающий фразеологическую систему языка в её современном состоянии и историческом развитии» (Шанский, 1985:4). Oba tyto aspekty jsou důležité pro správné pochopení frazeologie. Frazeologizmy v sobě uchovávají historii jazyka a to především díky jedné z jejich základních vlastností – ustálenosti. Slovní zásoba i gramatika se postupem času mění, některá slova se ztrácejí a nahrazují je slova nová. Frazeologizmy si, nehledě na tyto nepřetržité jazykové procesy, zachovávají svoji prvotní podobu. *«Фразеология становится ... памятью языка»* (Mokienko, Stěpanova. 2008: 9).

Klíčovým problémem při stanovení jednotné definice podstaty a znaků frazeologie je fakt, že *„frazеologie a idiomatika jazyka vytváří více hierarchických a po stránce formální i významově vzájemně dosti odlišných úrovní, a to v rozsahu od slova k větě a jejím kombinacím“* (Filipec, Čermák, 1985: 167). Lze tedy vymezit několik základních vlastností frazeologických jednotek. Na druhou stranu, je třeba brát v potaz i specifické znaky různých úrovní frazeologizmů, které ovšem nelze aplikovat na frazeologizmy obecně.

„Jednotky idiomatiky a frazeologie jsou produktem zvláštních, anomálních kombinací většinou běžných jazykových jednotek vždy (bezprostředně) nižší roviny. Jejich vznik je dán neustálým vývojem jazyka, zvláště v jeho schopnostech kombinačních, ve kterých je třeba hledat i hlavní a nejbohatší zdroj pojmenování vůbec“ (Tamtéž). Přitom v každé z rovin frazémů a idiomů se setkáváme se specifickou problematikou dané roviny, která navazuje na společné vlastnosti všech frazeologizmů.

«Основная задача, которая стоит перед фразеологией, - познание фразеологической системы языка в ее настоящем и истории, в ее связях и взаимоотношениях с лексикой и словообразованием, с одной стороны, и грамматикой – с другой» (Шанский, 1985:4). Frazeologizmy jsou v současnosti nejlépe prozkoumány z pohledu sémantické celistvosti a stylistiky. Stejně tak důležité je i např. zkoumání lexikálního složení frazeologizmů, morfologických vlastností slov tvořících frazeologizmus či vzniku a původu (Tamtéž).

1.2. Frazeologismus

1.2.1. Definice

Na začátku je třeba zdůraznit, že jednotná definice, která by jasně vymezila pojem *frazeologismus*, dodnes neexistuje. Na toto téma se vedou mezi vědci stále diskuze a důsledkem toho vznikají rozpory týkající se jak objemu frazeologie, tak i jazykových faktů obecně. Pouze při důkladném prozkoumání vlastností frazeologizmů, které je odlišují od slov a slovních spojení, můžeme určit pojem *frazeologismus*, tedy to, co je předmětem frazeologie jako lingvistické disciplíny. V praxi se občas ve slovnících jako frazeologismus označují i taková spojení slov, která frazeologizmem nejsou.

Jak uvádějí v knize *Česká lexikologie* její autoři „*idiom a frazém je jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. více spojeních), popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném (resp. několika málo)*“ (Filipec, Čermák, 1985:177). Autoři dále zmiňují, že frazémem je jednotka z hlediska formálního, kdežto idiomem chápou jednotku z pohledu obsahově-sémantického.

Podle jiné definice «*фразеологический оборот = это воспроизводимая в готовом виде языковая единица, состоящая из двух или более ударных компонентов словного характера, фиксированная (т. е. постоянная) по своему значению, составу и структуре*» (Шанский, 1985:20).

V knize *Ruská frazeologie pro Čechy* se pod pojmem frazeologismus rozumí «*относительно устойчивое, воспроизводимое, экспрессивное сочетание слов, обладающее, как правило, целостным значением*» (Mokienko, Stěpanova, 2008:12).

Jak je vidět z výše uvedených příkladů, co autor, to jiná definice. Nehledě na mnohé rozdíly, autoři se shodují v tom, že frazeologizmy jsou ustálená spojení slov. Mohou to být jednotky, které jsou ekvivalentní slovu, ale také jednotky, které vystupují jako celá věta. Frazeologismus je tedy sice tvořen ze samostatných slov, ale je chápán jako celek.

1.2.2. Znaky frazeologizmu

Při zkoumání frazeologizmu je nutné vymezit jasné hranice mezi frazeologizmem a volným spojením slov. Pomoci nám v tom mohou charakteristické příznaky a specifické vlastnosti frazeologizmů.

Hlavním příznakem frazeologické jednotky, který ho odlišuje od slovních spojení a současně sblíží se slovem, je reprodukovatelnost. Frazeologizmy se nevytvářejí, pouze se reprodukují jako již konečné ucelené jednotky. Oproti tomu, volné slovní spojení se vytváří z jednotlivých slov v procesu komunikace (Шанский, 1985:21). Frazeologizmy máme uložené v paměti a používáme je jako celek. Je tomu stejně jako u slov, kdy nepřemýšlíme nad jednotlivými morfémy a automaticky vyslovíme celé slovo. Např. frazeologismus typu *лошадиная доза* nevzniká náhodným spojením slov «*лошадиный*» a «*доза*», jak by se mohlo na první pohled zdát. Frazeologismus se používá a je chápán jako celek, v tomto případě jako synonymum ke slovu mnoho.

Pro frazeologizmy je charakteristický vlastní význam, který je nezávislý od významu komponentů, jež frazeologismus tvoří a to i tehdy, kdy je tento význam stejný jako u komponentů. Frazeologismus vždy tvoří jedny a tytéž komponenty, mezi sebou těsně spjaté s ustáleným pořadím slov. Stálost složení a pořadí komponentů frazeologizmu můžeme přirovnat ke složení a pořadí morfémů ve slově. Jakákoliv modifikace uvnitř frazeologizmu vytváří nový frazeologismus, podobně jako změny uvnitř slova mohou vést ke vzniku neologizmu (Тамтэж:22).

Stejně tak jako již výše zmíněné vlastnosti, pro většinu frazeologizmů je charakteristická neproniknutelnost do struktury, tzn. nemožnost vložení dalšího slova do struktury frazeologizmu. Na druhou stranu, existují i takové frazeologizmy, u kterých se tato vlastnost nevyskytuje. Takové frazeologizmy vystupují jako celek, ale jejich komponenty jsou od sebe více či méně vzdálené (Тамтэж:23).

Podle některých vědců dalšími znaky frazeologizmu může být metaforičnost, ekvivalentnost slovu, tedy synonymičnost, či přítomnost archaizmu. Nicméně tyto znaky se nenacházejí u všech frazeologizmů.

Často diskutovaným znakem frazeologizmu je expresivnost. «*Экспрессивность – это способность оценивать соответствующие субъекты, объекты и явления и градуировать такую оценку. В число признаков экспрессивности обычно включают интенсивность смыслового содержания, градацию степеней проявления признака, выраженного фразеологизмом и др.*» (Mokienko, Stěpanova, 2008:17). Někteří vědci ji považují za jednu ze základních vlastností, hned vedle ustálenosti, reprodukovatelnosti a sémantické celistvosti. Jiní expresivnost za hlavní příznak frazeologických jednotek nepovažují.

Ve shrnutí lze tedy říct že, frazeologizmy jsou, na rozdíl od volně spojených slov, reprodukovatelné, celistvé ve svém významu a ustálené ve svém složení a struktuře. Tvoří je vždy jedny a tytéž komponenty, které se ve většině případů vyznačují neproniknutelností struktury. Přitom frazeologizmem není slovní spojení, které má jen většinu z uvedených příznaků, musí je splňovat všechny najednou.

Nicméně uvedené vlastnosti frazeologizmů se mohou týkat také slov. Abychom správně rozlišili tyto dvě jazykové jednotky, je nutné obrátit pozornost na jejich strukturální zvláštnosti a povahu gramatické formy.

1.2.3. Frazeologismus versus slovo

„Klasická“ slova se dělí na morfémy. Jsou tedy tvořeny z částí, které jsou samostatně nepoužitelné. Oproti tomu frazeologizmy tvoří celá slova se všemi jejich gramatickými formami (Шанский, 1985:24). Jinak řečeno, slova jsou tvořena pomocí morfémů a frazeologizmy tvoří komponenty slovní povahy. Díky tomu komponenty frazeologizmů mohou většinou vystupovat a i vystupují ve větě samostatně. Jsou to běžná slova. Mohou se skloňovat či časovat. Morfémy existují pouze v rámci slova a mimo něj se nepoužívají.

Nicméně tento znak se netýká všech komponentů frazeologického obratu. Někteří frazeologizmy mají ve své struktuře slova, která se dnes již mimo frazeologismus nepoužívají. Jsou to většinou slova archaická, která v běžné řeči nahradila nová slova. Přežívají tedy pouze v daném frazeologizmu. Příkladem může být známý ruský frazeologismus *бить баклуши*. Slovo «*баклуша*» v současné ruštině již

ztratilo svůj význam. Uchovalo se pouze v tomto frazeologizmu. Etymologické slovníky ruského jazyka uvádějí několik verzí významu tohoto slova, ale původní význam není jednoznačný.

Jedním z příznaků, díky kterému můžeme odlišit frazeologismus od slova, je přízvuk. Slovo, pokud není nepřízvučné, má jeden hlavní přízvuk, na rozdíl od frazeologizmu, který má dva a více přízvuků¹ (Tamtéž:27). Je to opět dáno strukturním složením frazeologizmu. «Слово выступает или как часть фонетического слова (если оно безударно), или как фонетическое слово; фразеологическое сращение всегда состоит не менее чем из двух фонетических слов» (Tamtéž). To ovšem neznamená, že všechna slova, která se píše zvlášť, jsou skutečně slova. Jako příklad mohu uvést slova «так как» nebo «потому что». Tato slova mají pouze jeden přízvuk, proto je nemůžeme řadit k frazeologizmům.

1.2.4. Структура а сложені фразеологизму

Frazeologismus vždy vystupuje jako určitý strukturovaný celek. „Morfémová“ povaha slov ve frazeologizmu je zřetelná při porovnání frazeologizmu a slov, jemu synonymních. Jedny morfémy nebo dokonce celá slova plní funkci formotvorných afixů, druhá slova a jejich části vyjadřují věcný význam frazeologizmu, tzn. plní funkci kořenu slova. Zvláštní strukturovaný celek tvoří frazeologické jednotky, které nemají gramatickou formu: např. *не считать кого, чего* (Tamtéž:34-35).

Jednou z nejzákladnějších vlastností frazeologizmu, jako reprodukovatelné jazykové jednotky, je ustálenost jeho složení, tzn. ustálenost slov ve frazeologické jednotce. Jakákoliv změna frazeologizmu, byť sebemenší, je vnímána jako jeho individuální - umělecká transformace. Určit složení frazeologizmu obvykle problém nečiní. Při stanovení složení frazeologizmu je nutné oddělit stálé od nestálého, významově celostní frazeologismus od sémanticky samostatně stojících jednotek (Tamtéž: 38-39). Tedy, jasně ohraničit, která slova jsou částí frazeologizmu a která se nacházejí vně jeho struktury. Přitom je nutné brát v ohled i varianty frazeologizmu.

¹ Existují i frazeologizmy, které mají jen jeden přízvuk, např. *под мухой* – „opilí“, ale je jich málo.

1.2.5. Význam frazeologizmu

Podle N. M. Šanského se frazeologizmy významově dělí do dvou skupin:

1) Frazeologizmy, které svým významem a strukturou tvoří větu.

Např. *Молоко на губах не обсохло; сердце жжёт; только держись*

2) Frazeologizmy, které jsou ekvivalentní slovu nebo slovnímu spojení

Např. *Держать язык за зубами – молчать; дар слова – красноречие*

Frazeologizmy, které jsou ekvivalentní slovu nebo slovnímu spojení, mají význam analogický významu slova. Pokud je tento význam jediný, mluvíme o frazeologizmu jednovýznamovém (monosémantickém), např. *нечистая сила* = čert. Druhou skupinu tvoří frazeologizmy s více významy, vícevýznamové (polysémantické), např. *дурак дураком* – 1) очень глупый человек, 2) в глупом положении. V tom případě je jeden význam základní a druhý odvozený (Tamtéž:35-36). Většina frazeologizmů má jen jeden význam. Ani u polysémantických frazeologických jednotek jich obvykle není víc než dva.

Mnohoznačnost (polysémie) frazeologizmu

«Среди фразеологических оборотов, как и среди слов, есть не только однозначные, но и многозначные, т.е. имеющие два и более значений. В фразеологии многозначность распространена несравненно меньше, чем в лексике, и не столь выразительна, как в словарном составе языка» (Тамtéž:42).

Převaha jednoznačnosti ve frazeologickém systému jazyka je spjata se strukturální složitostí jazykových jednotek: existenci přeneseného významu frazeologizmu narušují slova, která ho tvoří a která mají svůj vlastní význam. A čím větší je sémantická samostatnost komponentů frazeologizmu, tím menší je možnost frazeologické jednotky stát se mnohoznačnou. Mnohoznačnost nezávisí na větném kontextu. Je to schopnost, která se u dané frazeologické jednotky projevuje ve větě i mimo ni (Тамtéž).

Jak už jsem zmiňovala výše, významy polysémantického frazeologizmu jsou vždy navzájem v určitém vztahu. Obecně se dělí na základní a odvozené, či přímé a nepřímé. Pokud se takový vztah u významů polysémantického frazeologizmu neobjevuje, mluvíme o frazeologizmu-homonymu.

«Фразеологические омонимы – это такие сверхсловные образования, которые состоят из фонетически идентичных компонентов, но имеют совершенно различные значения, не осознаваемые как исходное и производное»
(Тамтѣж:43-44).

Frazeologické homonyma dělíme do dvou skupin v závislosti na jejich vzniku:

1) Homonymum vzniklo v důsledku rozpadu polysémantického frazeologizmu (v důsledku diferenciaci souvztažných významů)

Např. *поставить на ноги* – 1) vyléčit, 2) vychovat.

ходить по цыпочках – 1) chodit po špičkách, 2) lichotit někomu, zavděčovat se

2) Homonymum vzniklo v důsledku náhodné zvukové shody komponentů frazeologizmu, vzniklo naprosto samostatně a v různou dobu.

Např. *нускать петуха* – 1) založit požár, zapálit něco, 2) vydávat falešné tóny

V prvním případě frazeologismus vznikl díky obraznosti a podobnosti vzhledu (tvaru a barvy) kohouta a plamenů ohně.

Druhý význam byl vytvořen na základě podobnosti „zpěvu“ kohouta a falešného zpěvu pěvce.

V některých případech je velice složité určit, zda se jedná o polysémantický frazeologismus nebo o homonymii dvou frazeologických jednotek. Častějším případem vzniku homonym je rozpad polysémantického frazeologizmu. Děje se tak v případě, že se v jazyce ustálí přenesený význam frazeologizmu, který vznikl z původní frazeologické jednotky. Jednotky, homonymní již při svém vzniku, jsou podobné lexikálním homonymům, např. *бумажник* – 1) taška na úschovu peněz a dokumentů, 2) pracovník v papírenském průmyslu.

1.2.6. *Frazeologismus a jeho vztah k slovním druhům*

Pokud frazeologismus strukturně nebo významově neodpovídá větě, projevuje se jako větný člen. Ve většině případů použití toho či jiného frazeologizmu ve funkci toho či jiného větného členu obecně závisí na jeho lexikálně-gramatickém významu. Např. frazeologismus *хоть отбавляй* = velmi mnoho – je ekvivalentem příslovce a proto má ve větě funkci příslovečného určení. Jako další příklad mohu uvést frazeologismus *кривить душой* = lhát – je ekvivalentem slovesa a ve větě má funkci přísudku (Tamtéž:46-47).

Z hlediska ekvivalentnosti toho či jiného větného členu můžeme frazeologizmy rozdělit do sedmi základních skupin:

Slovesné	<i>упустить из виду, плакать в жилетку, пройти мимо</i>
Substantivní	<i>игра слов, краска стыда, лошадиная доза</i>
Příslovečné	<i>хоть пруд пруди, на веки вечные</i>
Adjektivní	<i>кожа до кости, себе на уме</i>
Citoslovečné	<i>Вот тебе и на!</i>
Modální	<i>вообще говоря</i>
Spojkové	<i>в силу того что</i>

Nejproduktivnější skupinu tvoří frazeologizmy slovesné, substantivní a příslovečné.

1.3. Stupeň sémantické celistvosti frazeologizmů

Frazeologizmy se třídí do různých skupin v souvislosti s jejich sémantickou celistvostí, tedy vzájemným vztahem významu frazeologizmu jako celku a jednotlivých významů jeho komponentů. N. M. Šanskij, který rozpracoval klasifikaci frazeologizmů na základě klasifikace V. V. Vinogradova, rozdělil frazeologizmy do čtyř základních kategorií:

- Фразеологические сращения = srůst
- Фразеологические единства = jednotky
- Фразеологические сочетания = spojení
- Фразеологические выражения = obraty

Do prvních dvou skupin, *frazeologických srůstů a jednotek*, spadají frazeologizmy, jejichž význam nelze odvodit od významu jejich komponentů. Jsou to celostní výrazy, které nelze rozdělit. Také se označují jako idiomy. Mnohé komponenty frazeologických srůstů již v běžné řeči ztratily svůj vlastní význam a mimo frazeologismus se nepoužívají. Často mají ve své struktuře archaizmy, jak gramatické, tak i lexikální, což je hlavním důvodem nerozložitelnosti a celistvosti těchto frazeologizmů.

Opačně je tomu u dalších dvou skupin, *frazeologických spojení a obrátů*, jejichž význam se prakticky rovná významu slov, které je tvoří. Lze je tedy pochopit snadno, pouhým překladem jeho komponentů. Frazeologické srůsty a jednotky doslovně překládat nelze. Význam se nedá nijak odvodit, a proto je nutné vyhledat si ho v příslušném slovníku.

Jako příklad srůstu může posloužit oblíbený ruský frazeologismus *собаку съесть*. Rodilým mluvčím pochopení tohoto frazeologizmu problém nečiní. Naopak u cizinců, kteří neznají, že se jedná o frazeologismus, může doslovný překlad vyvolat přinejmenším údiv. Frazeologizmy obecně dodávají řeči expresivitu. Umožňují částečně nahlédnout do myšlení dané země a národního charakteru lidí. Mnohé z frazeologizmů jsou motivovány národní kulturou dané země, proto doslovný překlad by se shledal v jiné jazykové kultuře s nepochopením.

1.4. Typy frazeologických ekvivalentů

Při překladu frazeologizmů z jednoho jazyka do druhého se překladatelé často setkávají s tím, že frazeologický obrat nacházející se v textu originálu nemá žádný ekvivalentní frazeologismus v jazyce překladu, popř. se v něm nachází frazeologismus smyslově blízký, který je ovšem tvořen pomocí jiných slov.

Primární úlohou překladatele je dát srozumitelný a obsahově totožný překlad textu originálu. V případě, že překladatel nerozpozná, že se jedná o ustálené slovní spojení, tedy frazeologismus, a slova v textu přeloží doslovně, může překlad vyvolat nepochopení a zmatek, popř. se může informační ráz textu změnit v žertovný příběh. Proto je velice nutné nepřekládat frazeologizmy z jednoho jazyka do druhého doslovně.

Lingvisté vypracovali systém překladu jednotek frazeologie z jednoho jazyka do druhého, a to na základě klasifikace V. V. Vinogradova. Např. známý teoretik překladu A. V. Fedorov vypracoval „*typy shody*“ mezi frazeologismem originálu a překladu. Podle jeho teorie se frazeologická jednotka z textu originálu může přeložit čtyřmi způsoby:

- 1) jako idiom i v jazyce překladu
- 2) jako ustálený frazeologismus srovnání
- 3) volným slovním spojením
- 4) jako lexém

Kromě výše uvedené klasifikace, bylo jazykovými teoretiky a překladateli vypracováno mnoho dalších typologií ekvivalentnosti frazeologizmů. Nicméně pro praktické cíle nám bude stačit seznámení s hlavními typy frazeologických ekvivalentů: 1) úplné ekvivalenty, 2) částečné ekvivalenty, 3) relativní ekvivalenty, 4) frazeologické analogy, 5) neekvivalentní frazeologizmy, které vymezili autoři knihy Ruská frazeologie pro Čechy (Mokienko, Stěpanova, 2008: 37-38)

- 1) **úplné ekvivalenty** – *«это такие фразеологизмы в двух и более языках, которые имеют тождественную структуру, образную основу и переносное значение»* Např. засучить рукава – vykasat rukávy

2) **částečné ekvivalenty** – dvojice frazeologizmů, které se shodují po stránce sémantické a z hlediska vnitřní formy. Současně se však odlišují, a to v jednom nebo ve více z následujících ukazatelů:

- jiné, většinou synonymní komponenty
- jiná struktura frazeologizmu
- slučitelnost
- větší nebo menší počet komponentů
- jiný stupeň použití
- další rozdíly, které vyplívají z odlišné gramatiky a systému jazyka

Např. молоко на губах не обсохло у *кого* – teče mléko po bradě *кому*

3) **relativní ekvivalenty** – *«это фразеологизмы с частичной заменой образности при тождестве семантики»*. Komponenty frazeologizmů tvoří obrazy, které se odlišují, ale jsou srovnatelné.

Např. делать из мухи слона - dělat z komára velblouda

4) **frazeologické analogy** - *«это обороты, имеющие разную образность, близкую или достаточно различную структуру, но общее значение и стилистическую тональность»*.

Např. ездить в Тулу со своим самоваром – nosit dříví do lesa

5) **neekvivalentní frazeologizmy** – jedná se o tzv. „národní“ idiomy. Jsou velice silně spojeny s reáliemi a historií dané země. Proto odtržení od původního jazyku by vedlo k narušení celého frazeologizmu. Každý z těchto „národních idiomů“ má svoji vlastní historii.

Např. вешать лапшу на уши - vědomě někoho klamat, neříkat úplnou pravdu

2. PRAKTICKÁ ČÁST

Zdrojem pro mou práci se staly frazeologizmy s významem „množství“, které jsem excerpovala z různých českých i ruských frazeologických slovníků. Podařilo se mi shromáždit přibližně 200 ruských a 200 českých frazeologizmů, které se jakýmkoliv způsobem týkají množství. Tyto frazeologizmy jsem se rozhodla rozdělit do tří základních významových kategorií: málo, mnoho a nic. Skupiny jsem pak dále dělila do podskupin, podle různých významových specifikací, např. podle toho zda se význam týká věcí všeobecně, nebo pouze lidí, popř. činností.

Při shromažďování a následné klasifikaci frazeologizmů jsem narazila také na jednotky, které nebylo možné zařadit do žádné z výše uvedených skupin. Jedná se především o jednotky s významem týkajícím se přibližného či přesného množství, nebo přísloví typu *Kde nic není, asi smrt nebere* či *Všechno nebo nic!*, které se svým významem také částečně dotýkají mé bakalářské práce. Frazeologizmy, označující množství peněz jsem v rámci této práce neshromažďovala, jelikož je považuji za poměrně rozsáhlou samostatnou skupinu.

Jak jsem již zmínila, nejširší skupinu tvoří frazeologizmy významově vyjadřující velké množství. Proto jsem se jim ve své bakalářské práci věnovala nejvíc. Pokusila jsem se srovnat ruské frazeologizmy s jejich českými ekvivalenty, pokud takové existují, popř. nabídnout významově nejbližší variantu. Na konci každé kapitoly jsem zařadila shrnutí a procentuální výpočet týkající se ekvivalentnosti/neekvivalentnosti frazeologizmů. Pro zjednodušení jsem frazeologizmy dělila pouze do čtyř skupin ekvivalentnosti – úplné ekvivalenty, částečné ekvivalenty, frazeologické analogy a neekvivalentní frazeologizmy (tzn. částečné a relativní frazeologizmy jsem zařadila do jedné skupiny). Dále jsem se snažila objasnit původ a etymologii některých frazeologizmů.

2.1. Frazeologizmy s významem „mnoho“

Frazeologizmy s tímto významem jsou hojně zastoupeny v obou jazycích. Kromě běžného dostatku, se můžeme setkat i s obraty vyjadřujícími nadbytek a nevyčerpatelné množství. Pro správné použití ve větě je důležité brát v potaz také to, jestli obrat vyjadřuje množství, které je dostatečné a pozitivní, nebo naopak převyšuje všechny potřeby natolik, že se stává negativním.

Tuto objemnou skupinu vyexcerpovaných ruských a českých frazeologických jednotek jsem rozdělila do následujících kategorií:

- Velké množství lidí, shromážděných na jednom místě
- Velké množství všeobecně (jídla, nápojů, surovin, zvířat, práce...)
- Množství, které převyšuje potřeby, mnohdy až negativně

2.1.1. *Velké množství lidí, shromážděných na jednom místě*

Tyto frazeologizmy se používají pro vyjádření situace, kdy se na jednom místě sejde velké množství lidí a v souvislosti s tím se toto místo stává těsným, přeplněným nebo hlučným. Frazeologizmy můžeme dál rozdělit na typy obrazů:

- 1) **Něco zaplňuje celý prostor:** *битком набито где (кем, чем), кишмя кишит кем где, нет отбоя (отбою) от кого, нетолченная (непротолченная) труба кого*
- 2) **Nelze se pohnout:** *ни проехать ни пройти, не протолкнуться где, [набито] как сельдей в бочке кого где*
- 3) **Ani malá věc tam nepropadne – stojí těsně u sebe:** *шагу негде (некуда) ступить, яблоку негде (некуда) упасть [где], дохнуть (дыхнуть) негде, иголку (иголки) негде (некуда) воткнуть, плюнуть негде (некуда), пушкой не прошибешь (не пробьешь)*
- 4) aj.

Hluk, nepořádek a chaos způsobené velkým množstvím lidí nejlépe vystihuje ruský frazeologismus *вавилонское столпотворение*. Tato frazeologická jednotka má původ v Bibli. Je spjata s příběhem o stavbě babylonské věže (viz obr. 1). Příběh vypráví o Nimrodovi, potomku z rodu Noemova. Nimrod se svým lidem se rozhodl vystavět město, jehož dominantou by byla věž vysoká až do nebe. Když to Bůh viděl, rozzlobil se a za trest zmátl jazyky národa tak, že si lidé přestali rozumět. Místo, kde nastalo zmatení jazyků, dostalo jméno Babel nebo Babylón. („Proto se jeho jméno nazývá Babel, že tam Hospodin zmátl řeč veškeré země a lid rozehnal po celé zemi.“ Genesis 11: 9). V češtině se tento frazeologismus neobjevuje². Na druhou stranu čeština má výraz *Je jich jako svatejch/svatých/dvanáct apoštolů*. Ruština tento výraz nemá.

Většina českých frazeologizmů je vyjádřena jinými komponenty, než jaké jsou použity u ruských frazeologizmů. Výjimku tvoří frazeologizmy *яблоку негде упасть* (*некуда упасть* /jablko by nepropadlo, *плюнуть негде* /*není kam plivnout* nebo *иголку* (*иголки*) *негде* (*некуда*) *воткнуть/ani špendlík by nepropadl*, které byly vytvořeny na základě stejného obrazu. Tyto obraty jsou úplné ekvivalenty a jsou synonymní i mezi sebou navzájem, protože vyjadřují naprosto stejnou situaci - někde je shromážděno tolik lidí, že ani jablko, ani špendlík atd. by skrze toto množství lidí nepřešlo. Nicméně v ruštině jsou pomocí této konstrukce vytvořeny ještě další obraty - *шагу негде* (*некуда*) *ступить, дохнуть* (*дыхнуть*) *негде, пушкой не прошибешь* (*не пробьешь*). Tyto obraty v češtině neexistují.

Jak je uvedeno v knize *Словарь русской фразеологии: Историко-этимологический справочник*, původ frazeologizmu *яблоку негде упасть* není úplně jasný. Jedna z možností je, že tento frazeologismus se váže k tradici východních vládců házet jablko mezi skupinu jejich manželek. Ta, která jablko chytila, si vysloužila vládcovu společnost. Podobný frazeologismus je např. i v německém jazyce (Bierich, Mokienko, Stěpanova, 1998: 647).

Překladem pro ruský frazeologismus *как сельдей в бочке кого где* by mohlo být české *být namačkaní jako slanečci/sardinky/herynci* nebo „lidovější výraz“ *narvaný jak sardinky*. Ačkoliv v tomto obratu se zdůrazňuje spíš těsnost než velké množství, popř. množství, které je velké vzhledem k malému prostoru. Výraz *narvaný jak*

² Existuje frazeologismus „*babylonské zmatení jazyků*“ ale má jiný význam – mnoho cizích řečí.

sardinky je v češtině používán v běžné řeči i mezi mladou generací, což se o některých jiných frazeologizmech, které jsou dnes již zastaralé, říct nedá. Slovo *herynek*, které se objevuje v jedné z variant tohoto frazeologizmu je germanismus³ a označuje speciálně nasoleného sledě. Tato pochoutka je populární např. v holandském Amsterdamu.

Můžeme si všimnout, že v češtině se pro zdůraznění místa, kde je obvykle přeplněno, používá porovnání s různými místy, které jsou charakteristické svou nepřetržitou přeplněností. Jsou to například frazeologizmy: *je tam jako ve mlejně, je to tu jako v průchodáku, je tu lidí jako na jarmarku, je tu lidí/ je jich tu jako o posvícení, (je tam) lidí jako o pouti/na trhu*. Této komparativní konstrukce ruský jazyk nevyužívá.

Pokud nahlédneme do historie, jarmarkem se označoval původní vánoční trh, kde se scházelo mnoho lidí. Dnes se tímto názvem označují městské trhy v období Vánoc a Velikonoc. Posvícením byla chápána na jídlo bohatá, rušná výroční oslava patrona místního kostela. Na Moravě se pro tuto oslavu používá název *hody*. V obou případech se jedná o lidmi velmi navštěvované akce, proto považuji komparaci s těmito slovy za oprávněnou.

Čeština využívá stejným způsobem také spojení s hlavním městem. Jako příklad slouží obrat *(lidí) jako na pražském/prášném mostě, lidí jako na Václaváku*. V ruštině se ani tato tendence neobjevuje, ačkoliv Moskva je oproti Praze mnohonásobně větší, a i více přeplněná. Spojení Pražského mostu (dnes Karlova) a Václavského náměstí s těmito frazeologizmy si vysvětlují především tím, že tato místa jsou pro Čechy velmi známé. Jsou spjata s nikdy nekončícími davy lidí a jakoby kontrastují s ostatními jinak klidnými kouty České republiky. V jedné z variant tohoto frazeologizmu se objevuje výraz *prašný most*. Má se na mysli konkrétní most a to hradčanský, který býval dříve krytý, takže se na něm skutečně prášilo. Ještě dříve šlo o most Karlův, v minulosti jediný most v Praze.

V českém jazyce je několik frazeologizmů, které mají ve své struktuře názvy zvířat: *je jich (tam) jako psů, (je tam) lidí jako mravenců, je jich (tam) nebo je tam lidí jako much, je jich jako králíků, je jich jako kobylek*. Jedná se o zvířata, která jsou charakteristická tím, že jich je vždy velké množství. Výraz *je tam (živo / rušno) / (je*

³ Germanismus = jazykový prostředek přejatý z němčiny do jiného jazyka nebo v něm podle němčiny vytvořený

tam) lidí jako v mraveništi nebo *je to jako mraveniště* má spojitost s vlastností mravenců. Mravenci žijí ve velkých organizovaných společenstvích. V jednom mraveništi může žít až jeden milion mravenců. Pokud se jedná o mravenčí kolonii, pak může být mravenců několik milionů. V ruštině jsem našla pouze dva takovéto frazeologizmy, a to *как (что) собак нерезаных кого* a *что комарья кого*.

Frazeologizmus *как (что) собак нерезаных кого* je typický ruský obrat. Jedná se o jednu z variant původního frazeologizmu *как собак*, která se objevuje i v dalších slovanských jazycích - českém, slovenském a polském: *je koho jako psů, jako psův, jak psów*. O jeho aktivním používání svědčí i fakt, že vznikly další varianty frazeologizmu, např. *людей меньше, чем собак*, který byl oblíbený i u spisovatele Gogola. Slovo *нерезанный* se pojí ke slovesu *резать* ve významu „usmrcovat něčím ostrým“ (Tamtéž: 536).

Ruština má několik výrazů, které v češtině nenajdeme. Je to například ruský frazeologizmus *кишмя кишит* – obrat, který byl vytvořen pomocí tautologického modelu⁴ – reduplikací slovesa. Tento jev byl pro starou ruštinu charakteristický. Srov. *стоймя стоять, бежма бежать, кричма кричать*. Slovo *кишет* je etymologicky spojeno s litevským slovem *kuseti* a lotyšským slovem *kustet* = „pohybovat se, hýbat se, dávat se do pohybu“ (Tamtéž: 262). V češtině bychom tento výraz mohli přeložit jako *lidí až hrůza, až černo, až strach*.

Stejným způsobem vznikly i frazeologizmy *битком набиться* a jejich varianta *битком набито где* ve významu «набиться до предела». Adverbium *битком* vzniklo od substantiva *биток*, které bylo vytvořeno od slovesa *бить* a které v podstatě nemá svůj vlastní význam (Tamtéž: 48). Českým ekvivalentem by mohl být podobně znějící frazeologizmus *Je tu nabito* nebo *Je tu narváno/natřískáno*. Zajímavý je také výraz *нет боя (отбою) от кого* znamenající „nelze se zbavit koho“.

Typicky ruským lze označit frazeologizmus *нетолченная труба кого* a jeho variantu *непротолченная труба кого*. Jak uvádí etymologický slovník ruské frazeologie slovo *нетолченная* vzniklo od slovesa *толотить* a má význam „těsná cesta“

⁴ Tautologie je vždy pravdivý složený výrok, bez ohledu na pravdivostní hodnotu jednotlivých částí takového výroku, např. „*Bud' bude zítra pršet, nebo zítra pršet nebude.*“

nebo „cesta přes kterou se nelze protlačit“. Slovo *мпыба* bylo v tomto frazeologizmu vytvořeno na základě asociace s úzkou ulicí. V případě, že je na takové cestě mnoho lidí, je obtížné projít (Tamtéž: 574).

V češtině se objevují frazeologizmy s asociací ke květinám – *je jich tam jako kytka/jako kvítí* – a na to navazující frazeologizmus *Je toho/jich jako když/dyž neseje/jako by naseť/jak naseto*. Dalším způsobem pro vyjádření velkého počtu lidí v češtině je synekdocha⁵ člověka jako „hlavy“. Myslím tím frazeologizmy *Je jich tam hlava na hlavě* nebo *Šlapali si tam po hlavách*, což samozřejmě nelze brát doslovně. Tyto frazeologické obraty jsou založeny na obraznosti a fantazii. Obraznosti využívají také frazeologizmy *Podávají si tam dveře*, *Dveře se tam netrhout* nebo *Praskalo tam ve švech*.

Dále se v češtině objevuje komparace velkého množství něčeho s mákem – *Je jich/toho jako máku*. Pěstování máku má v České republice dlouhou tradici a to hlavně díky vhodným klimatickým a půdním podmínkám. Je to jedna z mála plodin, jejíž produkce se zvýšila i po roce 1990. Jedním z hlavních důvodů je skutečnost, že v mnoha zemích bylo pěstování této rostliny zakázáno kvůli možnému zneužití máku na výrobu omamných látek. Tento frazeologizmus se používá nejenom pro vyjádření velkého počtu osob, ale také pro množství všeobecně.

Lze tedy říct, že v ruštině se většina nashromážděných frazeologizmů zakládá na podobě struktury *яблоку негде (некуда) упасть*, kdežto čeština využívá i jiné konstrukce. Na druhou stranu i v ruštině se objevují obraty, které jsou typické jen pro daný jazyk.

⁵ Synekdocha – použití názvu části místo celku a opačně.

2.1.2. Velké množství všeobecně

2.1.2.1. Je toho jako.../Mít...

V češtině se u mnoha frazeologizmů s významem „množství“ používá přirovnání. Je to především konstrukce *Je jich/toho jako...* Druhým častým vzorcem je *Mít něčeho...* V obou případech se v češtině vyskytuje asi 20 takovýchto frazeologizmů. S konstrukcí *Je jich/toho jako...* se váže např. k *máku, smetí, habaděj, do aleluja, ažaž, jak kvítí, jak pro dva* atd. V ruštině jsem našla podobných příkladů jen několik, a to u českého *Je toho jako hub po dešti*, v ruštině *как грибов после дождя* nebo *Je toho jako smetí = как (что) грязи чего*. Ruský výraz *как (что) нескучно морского кого, чего* se v češtině neobjevuje.

Jinou variantou frazeologizmu *как грибов после дождя* je obrat se slovesem *růst – расти как грибы после дождя*, tzn. *růst rychle a ve velkém množství*. Tento obrat je internacionální. Kromě češtiny – *růst jak houby po dešti* – se nachází např. i v angličtině – *spring up like mushrooms* a němčině – *wie Pilze aus dem Boden schießen*. Houby rostou od 4 do 10 dní, podle druhu a počasí. Při optimálních podmínkách může šířka klobouku za den vyrůst až o centimetr či dva.

Zajímavá je konstrukce frazeologizmu *Je to (S) na (S)*. Do této konstrukce se vkládá opakující se substantivum v nominativu a lokálu, obvykle s negativním zabarvením (lež, díra, chyba, švindl apod.). Např. *Je to chyba na chybě* – ve významu, „je tam hodně chyb“. Podobně byl vytvořen již výše zmiňovaný frazeologizmus *Je tam hlava na hlavě*, vyjadřující množství lidí.

V češtině se objevuje několik frazeologizmů, které mají ve své struktuře komponenty s vulgární stylistickou charakteristikou. Jsou to obraty *je toho jak nasráno, je toho tři prdele*, popř. *je toho jak hnoje*. Tyto frazeologizmy mohou být důkazem toho, že frazeologie si nevybírání jen „krásnou“ slovní zásobu, ale přijímá bez výjimky to, co se v průběhu let ustálilo. V ruštině jsem frazeologizmy s vulgárním zabarvením neobjevila⁶.

⁶ Ve slovnících uvedeny nejsou, ale v řeči se používají.

V češtině se často vyskytují slova neslovanského původu, frazeologii nevyjímaje. Jako příklad slouží výraz *mít něco do foroty*. Slovo *forota* má svůj původ v německém slově *vorrat*, což v překladu znamená „zásoba“. Jeho vznik je spjat s prací ostravských horníků. *Forota* byl název pro zásobu uhlí (<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4411>). Poněkud záhadný původ má také slovo *habaděj*, které se objevuje v několika českých frazeologizmech, s významem „mnoho“. Vysvětlení týkající se původu tohoto slova se objevilo až v 60. letech ve slovníku Václava Machka. Stejným způsobem je toto slovo vysvětleno v Českém etymologickém slovníku od Jiřího Rejzka. *Habaděj* je podle odborníků zkrácenina staročeského slovního spojení „hanba dieti“, což znamená hanba mluvit. *Hanba* je zde synonymem pro slovo „hodně“ (Rejzek, 2001:191)

S konstrukcí *Mít něčeho...* se kromě výše uvedených slov pojí také např. *od Boha, fůru, na kila, do aleluja, hrůzu, metrák, víc než dost* atd. Slovo *aleluja* má původ v Bibli a znamená „Chvalte Hospodina“. V tomto výrazu má však význam „do nekonečna, stále“. Slovo *fůra*, stejně tak jako tomu je u slova *forota*, je slovo cizího původu pocházející z němčiny a znamená „hromada“, „kopa“ či „halda“. Kromě frazeologizmu *mít něčeho fůru* se s tímto slovem ustálila i varianta – *mít něčeho na fůry*.

2.1.2.2. Frazeologizmy ruského původu

V ruštině jsou rozšířeny frazeologizmy, které mají ve svém základu sloveso *сосчитать* nebo *счесть*, či podstatné jméno *счёт*. Jsou to např. *не сосчитать [кого, чего]*; *не счесть кого, чего*; *терять/потерять счёт кому, чему*; *без счёта (счёту)*; *счёту нет [кому, чему]*; *никаких счётов не хватит*; *не перечесть кого, чего*. V české frazeologii frazeologizmy s komponentem *spočítat* nebo *součet* nejsou, ale blízký k těmto výrazům je např. výraz *nesčíslné/nepřeberné množství*.

Pomocí stejné konstrukce byly vytvořeny frazeologizmy *без числа, без конца, без меры* nebo jim podobný obrat *конца (конца-края, конца-краю) не видеть (не видно, не дождёшься, нет) чему*. V češtině se vyskytuje pouze obrat *(co) nemá konce*, který se často používá např. v publicistice při popisu pří, neshod, ve spojitosti s politickou situací apod. (např. dluhová krize nemá konce).

Původem zcela ruským frazeologismem je žertovný obrat *вагон и маленькая тележка чего*. Jak uvádějí autoři knihy *Словарь русской фразеологии: Историко-этимологический справочник*, frazeologismus byl vytvořen na základě sémantické konkretizace slova *вагон*, které se v 19. století začíná používat ve smyslu „hojnost, bohatství, množství něčeho“. Díky humornému doplnění komponentů «*маленькая тележка*» vznikl frazeologismus, který se vyznačuje jasnou expresí vztahu mezi přímým významem komponentů a přeneseným významem frazeologizmu. Tento výraz vznikl v oblasti průmyslové výroby (Bierich, Mokienko, Stěpanova, 1998: 65). S žertovným vyjádřením množství se setkáváme i u dalších ruských frazeologizmů. Např. *не баран начихал, хоть завались (чего у кого)* nebo *хоть залейся (чего)*. V češtině je podle mého názoru vtipného přirovnání použito např. u frazeologizmu *může tím dláždít*.

Stejně tak typicky ruským je frazeologický obrat *сорок сороков*. Výklady původu toho frazeologizmu nejsou jednotné. Prvotní význam slova *сорок* znamenal svazek kožešin z čtyř desítek kůží, z čehož později vznikl číselný výraz čtyři desítky obecně a vytěsnil tak původní *четыре десяти*. Odtud pak vznikl i tento frazeologismus, což je první z teorií. Druhá teorie předpokládá, že frazeologismus byl vytvořen na základě terminologického slovního spojení *сорок сороков церевей*, který dříve označoval velké množství kostelů v Moskvě. Jeden *сорок* se rovnal skupině kostelů, kterých bylo kolem čtyřiceti. Postupně získal výraz obecný smysl – „velké množství něčeho“ (Stěpanova, 2004:173). V češtině tato konstrukce neexistuje. Nicméně podle mého názoru je tomuto obratu blízký frazeologismus *tisíc a jeden*. Číslovky, nacházející se přímo v konstrukci frazeologizmu, jsou však spíše výjimkou. Slovo, které označuje množství, se objevuje dále ve výrazu *velké kvantum něčeho* (lat. quantum = kolik).

V ruštině se pro vyjádření množství práce používá frazeologismus *непочатый край работы*, tedy *práce až po krk*, *práce až nad hlavu* nebo *práce jako na kostele*. Slovo *край* označuje zemi nebo oblast, *непочатый* = neporušený. Prvotní význam frazeologizmu je «*область земли, богатства которой ещё не тронуты, ещё не начали разрабатываться*» (Bierich, Mokienko, Stěpanova, 1998: 313). Kromě toho se používá i výraz *работы, дел по горлу у кого* nebo *работы выше головы*. „Mnoho starostí“ se může vyjádřit ruským frazeologismem *хлопот (забот) полон рот у кого* nebo *целый короб (коробы) чего*.

Duplikací slov vznikly ruské frazeologizmy *туча тучей [кого, чего]*, *тьма тем* a *тьма тьмущая [кого, чего]*. Slovo *тьма* zde není spojeno s tmou, jak by se mohlo na první pohled zdát. Původní význam tohoto slova znamenal „deset tisíc“, byla to tedy číslovka, která se později ustálila jako velké množství obecně (Stěpanova, 2004:173). V češtině se stejně jako v ruštině objevuje výraz s „mraky“ – *Je jich tam/je toho tam jako mraků*.

Dlouhou a zajímavou historii má frazeologizmus [*хоть*] *пруд пруду*. Vznikl od volného slovního spojení *пруд пруду*. Sloveso *прудить*, které se již dnes v ruštině nepoužívá, znamenalo „budovat rybník, přehrazovat hrází řeku nebo potok“. Slovní spojení *пруд пруду* mělo v minulosti význam «сооружая плотину на реке, ручье, устраивать пруд» (Bierich, Mokienko, Stěpanova, 1998: 476). Na vybudování rybníku bylo potřeba množství materiálu, jak kamení, tak písku. Následný frazeologizmus pak vznikl na základě srovnání. Zpočátku se frazeologizmus bez slova *хоть* nevyskytoval. Dnes se používá i bez něj.

Některé ruské frazeologizmy jsou převzaty ze staroslověnštiny. Např. obrat *несть (нет) числа кому, чему* je zastaralý frazeologizmus. Slovo *несть* → *нет* vzniklo díky zkrácení slovního spojení *не есть* (Tamtéž: 627).

Expresivní charakter frazeologizmu [*хоть*] *лопатою гребу что* je založen na hyperbole (Tamtéž: 349). Může se použít a často se také používá ve spojení s penězi – *грести деньги лопатой*. Nadsázka je založena na zveličení množství peněz do takové míry, že na jejich sběr je potřeba lopata. V češtině jsem podobný výraz neobjevila, nicméně tento obrat bych mohla přeložit jako - *mít něčeho na kila/metry/metrák*. Obrazného vyjádření je použito i u frazeologizmů: *валяется под ногами что, давать некуда (деть некуда)* nebo *до Москвы не перевезаешь кого*.

Frazeologizmus *имя (же) им легион* se váže k biblickému příběhu (Tamtéž: 233). Pojmem *легион* se označovala velká vojenská skupina, např. římský *легион* byl tvořen 5-6 tisíci vojáky. Postupně tak toto slovo získalo přenesený význam – „mnoho“. Tím se také dostáváme k biblickému příběhu. V evangeliu od Lukáše a také v evangeliu od Marka se vypráví o setkání Ježíše Krista s duševně chorým člověkem. Když spatřil Ježíše, přistoupil k němu a Ježíš se ho zeptal: „*Jaké je tvé jméno?*“ *Оdpověděl: „Mé jméno je ‘legie’, poněvadž je nás mnoho.*“ (Marek, 5: 9)

2.1.2.3. *Jídlo a nápoje*

Většina frazeologizmů, jak ruských, tak českých, může vyjadřovat množství čehokoliv. Některé se však používají pouze v souvislosti s množstvím jídla nebo pití. Pro vyjádření dostatečného množství alkoholu se používá výraz *разливанное (разливное) море чего*. Prvotní význam tohoto obratu se používal ve vztahu k rozlitému vínu (Tamtéž: 387). Tento výraz použil ve své povídce „Po bále“ také jeden z největších ruských spisovatelů, L. N. Tolstoj (*Бал был чудесный: зала прекрасная, с хорами, музыканты — знаменитые в то время крепостные помещика-любителя, буфет великолепный и разливанное море шампанского.*) Také frazeologismus *ешь (пей) не хочу*, se používá pouze pro vyjádření dostatku jídla a pití, jak vyplývá ze samotných jeho komponentů.

Frazeologismus *сколько (чего) душе угодно* označuje neomezené množství bez jakýchkoliv ohraničení. Česky by se to dalo přeložit jako *co hrdlo ráčí*, i když český výraz podle mého názoru zdůrazňuje díky slovu *co* (= *cokoliv*) na začátku obratu široký výběr z několika jídel či nápojů a možnost jejich konzumace, kdežto v ruském obratu se asociace s výběrem neobjevuje. Ruský frazeologismus vznikl na základě obratu *ешь, пей, сколько (чего) душе угодно* (Tamtéž: 175). Dle některých badatelů je spjat s textem Evangelia podle Lukáše: *«И скажу душе моей: душа! Много добра лежит у тебя на многие годы: покойся, ешь, пей, веселись!»* (Lukáš, 12, 19)

Komponent *душа* je začleněn i do dalších ruských frazeologizmů, které se ovšem nemusí týkat pouze jídla a nápojů. Používají se obecně. Jsou to např. *сколько душа пожелает (возьмёт, просит), чего (что) душа хочет (желает, просит)* nebo *сколько бог на душу положит*. Původ těchto frazeologizmů se mi nepodařilo najít, nicméně možnou spojitost s Evangeliiem, stejně jako u výše uvedeného obratu, nevylučuji. Často se ve struktuře frazeologizmů objevuje slovo *сколько*. V ruské frazeologii jsem našla asi 8 takových frazeologických jednotek: *беда (страх, ужас) сколько, невесть сколько, не приведи бог (господи) сколько, сколько угодно, сколько влезет* a další již výše zmíněné frazeologizmy. V češtině se tento typ neobjevuje.

Historicky velice zajímavým je i ruský frazeologizmus *готовить/наготовить (наварить) как на маланьину свадьбу*, tzn. „připravit hodně jídla a pití“. Některé prameny uvádí, že tento frazeologizmus naráží na velkolepou svatbu donského atamana Daniloviče Jefrjemova s krasavicí Melanií Karpovnou. Jiní jsou toho názoru, že frazeologizmus je spjat se starou národní tradicí, která se konala na konci každého roku, tedy 31. prosince. V církevním kalendáři má tento den, 31. prosince, svátek Melanie Rimljanyni. Na večer tohoto dne, který nazývali „na Malanku“, chodili mladí lidé po domech, zpívali humorné písně a hráli scénky. Lidé je za to hostili jídlem a pitím. Na Ukrajině byla velmi oblíbená scénka svatby Vasilija a Melanky. A následujícím způsobem nejspíš vznikl i tento frazeologizmus (Тамтѣж: 516). Malaninou svatbou se chápe symbolické střetnutí starého a nového roku, provázené bohatými oslavami s dostatkem jídla a pití pro každého. Tento frazeologizmus je tedy typicky ruským. V češtině jemu nejbližší výraz je podle mého názoru *navarřit toho jako pro (celej) regiment (vojáků)*.

Významově prakticky synonymní k výše uvedenému je frazeologizmus *печь как блины*, tzn. „připravit rychle a ve velkém množství“. *Блины* neboli české lívance či palačinky jsou jedním z ruských národních jídel. V Rusku měli dříve téměř rituální význam. Byly nenahraditelnou součástí jídel při svatebním hodování, ale také na smutečních hostinách. Příprava tohoto pokrmu je velice jednoduchá a rychlá. Jedna palačinka se připravuje dvě až tři minuty. Díky tomu je možné připravit hodně lívanců za relativně krátkou dobu (Тамтѣж: 49).

2.1.2.4. Další frazeologizmy

Stejně jako v češtině se i v ruštině objevuje výraz *лошадина доза* = koňská dávka. Přesný původ tohoto významu se mi nepodařilo zjistit. Nicméně mohu předpokládat, že to může být spojeno s tím, že kůň vypije velké množství vody a sežere mnoho jídla. Stejně tak jsou si synonymní výrazy *полная чаша* a *плный žlab/плные koryto*.

Ve frazeologizmech *до чѣрта* a *чертова пропасть (гибель)* bylo použito pro zdůraznění velkého množství slovo *чѣрт*. V češtině existuje s tímto komponentem např. obrat *Čert nám to byl dlužen!*, jehož význam se však přímo množství netýká.

Českému frazeologizmu *mít děti jako smetí/kuželek* je ekvivalentní ruský výraz *семеро по лавкам [сидят/бегают] у кого*. Tento obrat se používá pro mnohoročetnou rodinu, tedy pro rodinu, kde je dětí více, než je obvyklé. Z ruského obratu bychom mohli hádat, že početnou rodinou se v Rusku myslí rodina se sedmi dětmi a více. Nicméně v dnešní době, kdy porodnost ve vyspělých státech neustále klesá, se mění i celkový pohled na množství dětí v rodině. Podle mého názoru je možné početnou rodinou nazvat i rodinu se třemi nebo čtyřmi dětmi. Proto je důležité nepřekládat frazeologizmy doslovně, ale soustředit se jen na jejich celkový význam. Prvotní význam tohoto frazeologizmu popisuje chudou nevolnickou rodinu. V zimních obdobích děti sedávali na pryčnách (rus. *Полати* – slov. «у кого семеро на полатях сядят»). Pokud děti chtěli jít ke stolu, přeběhli po lávkách, které byly podél stěn, aby se nemuseli dotýkat studené podlahy (Tamtéž: 523).

Původ frazeologizmu *как (будто, словно, точно) из рога изобилия* můžeme najít v antické mytologii. Je spjat s životem boha Dia (nominativ = Zeus). Zeus byl synem Titána Krona. Narodil se v jeskyni na ostrově Kréta, kde ho jeho matka Rheia tajně porodila, aby ho ochránila před Kronem, který každé své dítě z obavy před vzpourou raději pozřel. O Dia pečovaly dvě nymfy, krmily ho mlékem božské kozy Amaltheie a včelím medem. Zeus tak dospěl v muže a rozhodl se zahájit vzporu proti svému otci. Nejdříve však donutil Rheiu vyvrhnout ze svých útrobní sourozence - sestry Hestii, Démétro a Héru a bratry Háda a Poseidona, kteří, jakožto nesmrtelní, tam stále přežívali. Boje o moc se táhly víc jak deset let, ale Zeus nakonec zvítězil a svého otce svrhl a sám se stal pánem nad vším (<http://www.antika-mythologie.apu.cz/bohove/zeus.php>).

A to nás přivádí i k popisovanému frazeologizmu. Zeus byl vděčný nymfám za jejich péči a ochranu. Proto se jim po svém velkém vítězství odměnil tím, že jim daroval jeden z rohů božské kozy Amaltheie, naplněný dary. V rohu našly nymfy vždy to, co potřebovaly a po čem zatoužily. Tento roh je dodnes známý jako „roh hojnosti“ – v ruštině *«рог изобилия»* (viz obr. 2). Frazeologizmus *как (будто, словно, точно) из рога изобилия* má tedy význam něčeho ve velkém množství nebo darovaného s neobyčejnou štědrostí.

2.1.3. *Množství, které převyšuje potřeby*

Tyto frazeologické obraty se používají pro negativní vyjádření nadměrného množství věcí, lidí, činností atd. Většina z těchto výrazů je mezi sebou navzájem víceméně synonymní a ani překlad z ruštiny do češtiny a naopak nečiní problém. Nelze je ovšem brát jako uzavřenou skupinu. Mnoho z nich se používá i pro vyjádření množství obecně, v tomto případě závisí hodně na kontextu věty a cítění autora. Jsou to např. ruské frazeologizmy *беда (страх, ужас) сколько, не приведи бог (боже, господу) сколько, до жуту, за глаза* apod. a české *až běda, až hanba, až hrůza, až strach, hrůza hrůzoucí*.

Stejně tak můžeme přeložit výraz *быть по горло в чём; (работы, дел) по горло у кого; (работы, дел) выше головы* – česky *mít čeho až nad hlavu, až po krk*. Obraty *mít něčeho až nad hlavu, až po krk* se používají převážně ve spojení s prací, úkoly nebo okolnostmi, které jsou nepříjemné. Tedy v situacích, kdy si někdo stěžuje nebo žaluje. Je nespokojený. Do této skupiny jsem zařadila také ruský frazeologizmus *хоть отбавляй*. Frazeologizmy se slovem *хоть* zesilují význam toho slova, ke kterému se vážou. Tento frazeologizmus tedy vyjadřuje takové množství, které by bylo lépe odebrat, zmenšit. Dále zde patří ruské frazeologizmy *чёртова пропасть (гибель) кого, чего; чёртова прорва чего, чёртова тьма кого, чего*, ve kterých slovo *чёртова* opět hraje roli zesílení významu ustáleného slovního spojení a vytvoření negativního dojmu.

Kromě velkého počtu neslovesných frazeologizmů této skupiny – např. *víc než dost, víc než zdrávo, nad pomyslení, v hojném počtu, ve velkém, nad obyčej, dost a dost* – se v češtině vyskytují i větné frazeologizmy. Např. *To by snad měli zakázat; ...víc, než je slušno/než se sluší; Dělá to víc, než je zdrávo*.

V ruštině je několik frazeologizmů, které jsou spojeny s přejídáním se a přejedením se. Obrazného vyjádření využívá ruský frazeologizmus *навязнуть в зубах у кого*, z jehož doslovného překladu je jasné, že se jedná o negativní situaci. Stejný frazeologizmus se vyskytuje i v češtině – *Mít něčeho plné zuby*. Podobně je tomu i u frazeologizmu *сыт по самое горло (самую глотку) кем, чем*. Nejenom v souvislosti s množstvím jídla, ale i s dalšími věcmi a činnostmi může být použit frazeologický obrat *под (по) самую завязку (наестся, занять, в долгах и т.п. кто)*.

O jídle se mluví také v ruském frazeologizmu *хуже (пуще) горькой редьки надоело что (надоел кто) кому; как горькая редька [надоест] кому*. Tento frazeologismus je zajímavý tím, že je původem ruský a vznikl jako reakce na lidový pokrm. V Rusku byla ředkev, stejně jako řepa, velice častým pokrmem chudších lidových vrstev. Zvláště v době postů, kdy se nesmělo jíst maso, se ředkev jedla prakticky dennodenně, a tudíž není divu, že se jí lidé často přejedli a měli jí „plné zuby“ (Bierich, Mokienko, Stěpanova, 1998: 490).

Velice specifickým je ruský frazeologismus *демянова уха*. Je to také název básně I. A. Krylova z roku 1813. Tento frazeologismus se používá při popisu situace, kdy vás dotěrně hostí něčím, co nechcete, popř. v množství, které je vám nepříjemné, proti vaší vůli (Tamtéž: 589). V Krylovově básni vystupují dvě osoby: sousedé Ďemjan a Foma. Ďemjan hostí Fomu rybí polévkou. On ji však nemá rád.

Как ни любил уху, но от беды такой,

Схватив в охапку

Кушак и шапку,

Скорей без памяти домой –

И с той поры к Демьяну ни ногой.

(Крылов, 1813)

Báseň napsal I. J. Krylov v létě roku 1813. V tu dobu byl na zasedání literárního společenství. Jiný autor na tomto zasedání četl své dlouhé a nudné literární dílo. Když potom I. J. Krylov sám vystoupil s básní, přednesl «Демьянову уху» jako reakci na předešlý projev. Účastníci zasedání humornou narážku pochopili a vznikl z toho tento frazeologismus (<http://frazbook.ru/2011/01/15/demyanova-uxa/>).

Frazeologizmy s významem „mnoho“ jsou obecně velice různorodé. Při srovnání ruských a českých frazeologizmů s tímto významem jsem došla k závěru, že ve většině případů se jedná o frazeologické analogy (přibližně 65 % excerpovaných frazeologizmů s tímto významem). Nezanedbatelnou skupinu, zhruba 26 %, tvoří částečné ekvivalenty, tzn. frazeologizmy, které byly vytvořeny pomocí podobných komponentů a konstrukce. Např. *быть по горло в чём = mít čeho až po krk*.

Mezi úplné ekvivalenty, které jsou stejně jako neekvivalentní frazeologizmy spíše výjimkou, jsem zařadila sedm frazeologizmů:

- *плюнуть негде = není kam plivnout*
- *как грибов после дождя = jako hub po dešti*
- *лошадиная доза = koňská dávka*
- *как грязи чего = je toho jako smetí*
- *(работы, дел) по горлу у кого = (práce) po krk*
- *(работать, есть) за четверых = (pracovat, jíst) za čtyři*
- *до (последней) капли (капельки) = do poslední kapky*

Neekvivalentní frazeologizmy tvoří necelá tři procenta. Jsou to tyto obraty:

- *нет отбоя от кого – nelze se zbavit koho*
- *демянова уха – o něčem nechtěném, co se vnucuje ve velkém množství*
- *хуже (пуще) горькой редьки надоело что – nesnesitelně se přejíst*

2.2. Frazeologizmy s významem „málo“

Excerpovaných frazeologických jednotek této skupiny je méně, než ve skupině předešlé (okolo 50 jednotek v češtině a 35 v ruštině). Objevují se zde opět frazeologizmy, které se vážou pouze ke skupině lidí nebo pouze k jídlu, jsou zde substantivní frazeologizmy typu *kapka v moři* i větné konstrukce např. *Dají se spočítat na prstech jedny ruky*.

2.2.1. Málo lidí

V češtině lze malé množství lidí vyjádřit buď neslovesným frazeologizmem *hrstka lidí*, nebo pomocí některého z níže uvedených větných frazeologizmů:

Je jich (tam) půl druhýho.

Je jich tam pět a půl.

Je jich pořídku.

Je jich poskrovnu.

Jejich řady prořídly.

Nejsou lidi.

Na prstech jedný/jedné ruky bys/by je spočítal.

Dají se spočítat na prstech jedny ruky.

Stejně jako u frazeologizmů předešlé skupiny, i zde dochází k tendenci, že se frazeologizmy ustálily s koncovkami obecné češtiny. Při porovnávání ruských frazeologických jednotek této kategorie si lze všimnout, že jsou často použity tytéž syntaktické konstrukce. Ruský frazeologizmus *полтора человека* byl vytvořen pomocí podobného obrazce jako *Je jich tam pět a půl/půl druhýho*.

Stejně tak se v ruštině vyskytuje termín *по пальцам [одной руки] можно пересчитать [кого, что]* se všemi svými variacemi - *сосчитать, счесть, перечесть* - , který je synonymní českému *Na prstech jedný/jedné ruky bys/by je spočítal*. Tento obrat pramení z dob, kdy negramotní lidé počítali na prstech (Тамтэж: 429). Ekvivalenty frazeologické jednotky *считать на пальцах (по пальцах)* se nacházejí

také v latině a němčině. Jedná se tedy o evropeizmus⁷. Mezi frazeologizmy vyjadřujících „málo lidí i věcí obecně“ můžeme zařadit také obraty *с собаками не сыщешь кого, что а раз-два (раз-другой) [да] и обчёлся кого, чего*.

2.2.2. *Málo věcí*

Česká frazeologie i zde projevuje svoji bohatost na různé variace jednotné konstrukce frazeologizmů a hraní si se slovy – konstrukce *Je toho...* se pojí např. s těmito slovy: *pomálu, poskrovnu, jako za groš, (tak) dvakrát do huby, jak za krejcar (šafránu), jako drahé/drahý masti, jako šafránu, jako z apatyky, jako za dva nic, jako když plivne (do moře)* atd.

U slov *pomálu* a *poskrovnu*, jejichž základ tvoří slova *málo* a *skrovný*, došlo díky připojení předpony *po* k zvýšení expresivity frazeologizmu a podle mého názoru také k zeslabení významu malého množství. U obratů *jako za groš/jak za krejcar* se zachovaly názvy mincí, se kterými se u nás platilo od roku 1300 až do 16. století. Komparace s šafránem a drahou mastí je založena na srovnání ceny a množství, které si lze za tuto cenu koupit. Šafrán je koření, které blahodárně působí na náladu, zvedá hladinu serotoninu, čímž pomáhá v boji proti depresi. Díky svým blahodárným účinkům proto bývá nazýván nejdražším kořením světa. Na druhou stranu, jeho užívání nesmí překročit zdravou míru, jinak by se mohlo stát také životu nebezpečnou drogou. Kromě výše uvedeného frazeologického obratu *Je toho jako šafránu* se můžeme potkat i s variantou *šetřit s něčím jako se šafránem/dávat něčeho jako šafránu*.

Dále se v češtině setkáváme s konstrukcí *To je (jako)...* pojící se se slovy: *kapka v moři/do moře, jen plivnutí do moře/do vody, jako když plivne do Stromovky, (malé) jako nic, (porce/dávka) jako pro vrabce, jako když dáš/dá volovi/slonovi/krávě jahodu/malinu/višni*. Stromovka neboli Královská obora je park, který byl založen za vlády Přemysla Otakara II. a měl sloužit jako královská lovecká obora. Dnes je tato velká zelená plocha v centru Prahy na teritoriích, kde se nachází také několik jezírek, místem vycházek, výletů a odpočinku.

⁷ Evropeizmus = slovo nebo slovní spojení, které je obvyklé ve většině evropských jazyků

V ruštině se stejně jako v češtině objevuje přirovnání *kapka v moři – капля в море*. Ekvivalentem frazeologizmu *jako když dáš/dá volovi/slonovi/krávě jahodu/malinu/višni* je ruský obrat (*всё равно*) *что/как слону дробина (дробинка) кому, чему*.

Ruské frazeologické jednotky *кот наплакал* a *с гулькин нос* se často používají v žertovném kontextu, označujícím nedostatečné množství. Jedna teorie tvrdí, že výraz *кот наплакал* vznikl na základě folklorní písně:

Идет кисанька из кухни,

У ней глазоньки напухли.

- О чём, кисанька, ты плачешь?

- Как мне, кисаньке, не плакать:

Повар пеночку слизал,

А на кисаньку сказал!

Druhá teorie je založena na nereálnosti kočky ronit slzy. Kočky nepláčou a už vůbec ne v takovém množství, které by bylo možné změřit. Tento frazeologický obrat je známý ve východoslovanských jazycích a také v polském jazyce - *pies napłkał* (Tamtéž: 309).

Doslovné znění frazeologizmu *с гулькин нос* je «с голубиный нос (клюв)». *Гулькин* je zde přivlastňovací přídavné jméno od slova *гулька, гуля* – tedy holub. Předložka *с* plní funkci srovnání a je použita místo slova *как* (*как гулькин нос*) (Tamtéž: 408).

Frazeologizmy *не ахти сколько* a *не бог весть (знает) сколько* se používají ve významu „ne velmi moc něčeho“. Výraz *ахти* vznikl sloučením slov *Ах ту!*, což je zvolání při údivu, úžasu, ohromení. *Tu* je starší tvar zájmena *ты* ve 3. pádu jednotného čísla – *тебе* (Tamtéž: 35).

Kromě již výše zmíněných frazeologizmů se v češtině vyskytují větné konstrukce, vyjadřující malé množství. Jsou to např.:

*Je skrz něj vidět.
 To jen letělo kolem.
 Smrdí to málem.
 Na umření je to moc a na život málo.
 To není k životu ani k smrti.*

Časté v češtině i v ruštině jsou také následující frazeologizmy:

RUSKÉ	ČESKÉ
<i>с ноготок чего</i>	<i>jehla v kupě sena</i>
<i>малая толинка/малую толинку</i>	<i>bída s nouzí</i>
<i>с напёрсток чего</i>	<i>mizivé procento</i>
<i>с (на) мизинец</i>	<i>prázdný žlab</i>
<i>в самый край чего</i>	<i>v malém</i>
<i>в обрез</i>	<i>kde nic tu nic</i>

Frazeologizmy s předložkovou konstrukcí *с* se používají pro vyjádření přibližné míry. Byly známy i ve staré ruštině. Do dnešní doby se jich však zachovalo jen pár. Míra je zde vyjádřena předložkou *с* a substantivem, pomocí kterého je možné změřit malé množství něčeho. Podobně byl vytvořen také již výše zmíněný frazeologizmus *с гульткин нос* (Stěpanova, 2004: 178).

Ruský frazeologizmus (*еды*) *на один зуб* nebo *это на один зуб кому* se používají pro žertovné či ironické vyjádření nedostatku jídla. Do češtiny bychom to mohli přeložit frazeologizmem *být jednou/dvakrát do huby/úst*.

Jiný český frazeologizmus - *házet/hodit někomu drobky ze stolu* – znamená nedávat tolik, kolik by bylo potřeba, dávat zbytky. Často se používá nejenom v souvislosti s jídlem, ale i s věcmi a potřebami obecně.

2.2.3. *Nedostatek, chudoba*

Frazeologizmy s významem „málo“ vyjadřují malé, nedostatečné množství, které nedokáže plně uspokojit naše potřeby. Pokud je tento pocíťovaný nedostatek dlouhodobý, jedná se o chudobu, život v nouzi a bídě. Tento význam mají česká rčení *sušit hubu, pískat kudlu, jíst suché/suchý kůrky, nemít co do hrnce, mít fret o něco* apod. Slovo *fret* pochází z německého *sich fretten*, což doslovně znamená „nuzně se protloukat, živořit“.

Také ruština má ne jeden takovýto frazeologismus, např. *зубы на полку положить, свистеть в кулак, сидеть на хлебе и воде, сидеть (быть, оказаться) на голодном пайке, быть в напряге с чем* apod.

Lze zde zařadit i české frazeologizmy *nemít něčeho (nikdy) nazbyt, nemoc si (moc) vyskakovat* a *nemít na rozdávání/na rozdávanou*.

Z celkového počtu 37 excerpovaných frazeologických jednotek s významem „málo“ téměř 80 % tvoří frazeologické analogy. Za úplný ekvivalent lze považovat pouze obrat *капля в море = kapka v moři*. Také neekvivalentní frazeologismus je zde pouze jeden – *То густо, то пусто* (= то очень много, то абсолютно ничего нет). Částečné ekvivalenty tvoří okolo 16 %.

2.3. Frazeologizmy s významem „nikdo“ nebo „nic“

V této skupině jsem shromáždila asi 30 ruských frazeologických jednotek a 20 českých. V ruštině jsou časté konstrukce začínající na *ни*. Tvoří zhruba 2/3 shromážděných ruských frazeologizmů. V češtině se pak opět objevují větné konstrukce, hlavně pro vyjádření situace „někde nikdo nebyl“.

2.3.1. *Nikdo*

Frazeologizmy s tímto významem se vyznačují živou obrazností, použitím zdvořilých (živáček, človíček) a zesílením významu pomocí spojky *ani*. Jsou to např. tyto české frazeologizmy:

Nebyla tam/nepřišla (ani/živá) noha.

Není tam živá/živé duše.

Není tam ani živáčka.

Nikde (není) ani človíčka.

Je tam pusto a prázdno.

Zelo (to) tam prázdnotou.

Je tam jako vymeteno.

Je tam jako po vymření/vyhoření.

V ruštině se u frazeologizmů s tímto významem objevují komponenty *черт*, *душа* a *собака*. Přirovnání člověka k duši vzniklo na základě obratu *живая душа*, pocházejícímu ze Starého zákona (Bierich, Mokienko, Stěpanova, 1998: 175) («И создал Господь Бог человека из праха земного и вднул в лице его дыхание жизни, и стал человек душою живою.»), Бытие, 2:7).

нет ни одной (единой, живой, одной живой) души (где)

ни один черт

ни одна собака

2.3.2. Nic

V ruštině jsou časté tyto frazeologizmy s částicí ни:

ни капли, ни капельки, ни на капельку
ни на ленту, ни фигу
ни йоты, ни крохи чего, ни крошки
ни грамма, ни граммульки, ни граммулечки чего, ни грана
ни маковой росинки кому, (ни) на маковую росинку
ни синь (синя) пороха
ни черта (ни лишнего, ни шиша, ни хрена, ни шута)
ни кола ни дрова

U frazeologizmů *ни капли, ни капельки, ни на капельку* a jejich variace *нет ни капельки чего в чём* slovo *капка* označuje minimální množství, tzn. ani minimum. Opět zde můžeme najít spojitost s Biblií. *Число дней человека — много, если сто лет: как капля воды из моря или крупинка песка, так малы лета его в дне вечности* (Сирах, 18:8) (Tamtéž: 249).

Frazeologizmus *ни йота* a jeho variace *ни одна йота* vznikly na základě textu z evangelia podle Matouše: *Ибо истинно говорю вам: доколе не преїдет небо и земля, ни одна йота или ни одна черта не преїдет из закона, пока не исполнится все.* (= *Amen, pravím vám: Dokud nepomine nebe a země, nepomine ani jedině písmenko ani jedině čárka ze Zákona, dokud se všechno nestane.*, Matouš 5:18). Evangelium nám říká, že nejsou možné ani malé změny v zákoně. A nejenom samotný text, ale ani písmeno nebo čárku nelze změnit (Tamtéž: 238). *Йота* zde má tedy opět význam „ani minimum“.

Frazeologizmy *ни грамма, ни граммульки, ни граммулечки чего* vznikly jako varianty původního frazeologizmu *ни грана*. *Гран* (od lat. *granus*) byla jednotka váhy, která zastarala a uchovala se pouze v tomto frazeologizmu (1 gran = 0,0622 gramů). Frazeologizmus *ни грамма* se používá v souvislosti s předměty, které lze zvážit. V nářečích se používá také např. *ни грамма детей* (Tamtéž: 134).

Původ ustáleného slovního spojení *маковая росинка*, které se vyskytuje ve frazeologizmech *ни маковой росинки кому*, *(ни) на маковую росинку* a také obratu *маковой росинки во рту не было* se mi zjistit nepodařilo. V jazyce se hojně používalo koncem 18. a v první polovině 19. století.

Frazeologický obrat *ни синь (синя) пороха (нет, не осталось и т.п.)* vznikl z ustáleného spojení *синь порох*, které se používalo v 18. století ve významu „maličkost, nejmenší, nejdrobnější částice“. Slovo *порох* má svůj původ ve staroslověnětině, vzniklo z kořenu *porch-* = prach. Tento význam se zachoval ve většině staroslověnských jazyků. Stejný původ má i slovo *синь, синя*, které ve staroslověnětině znamenalo „černý, temný“ (Tamtéž: 464-465).

Frazeologizmus *нет ни черта* vznikl díky zkrácení pořekadla – *нет ни чërта, ни дьявола*. Tento obrat byl vytvořen na základě jazykové antiteze⁸ *чëрт-дьявол*. Slovo *чëрт* má slovanský původ, kdežto *дьявол* má původ v řečtině (Tamtéž: 624). Výraz *чëрта (беса) лысого* je na první pohled nelogický, jelikož představa čerta bývá většinou taková, že je to něco vlasatého, chlupatého s kozlí bradkou a dlouhým ocasem. Nicméně tato představa o vzhledu čerta se v Rusku původně nevyskytovala. Vznikla až pod vlivem evropské církevní tradice. V Rusku se dříve čert vyobrazoval jako tvor podobný člověku s lysou hlavou (viz obr. 3) (Tamtéž: 624). Frazeologizmus *ни чëрта* se vyskytuje i v jiných variantách: *ни лишнего, ни шиша, ни хрена, ни шута*. Často se váže se slovesy *мít/nemít* nebo *dostat/nedostat*. Např. *Сегодня у меня был день рождения, ожидал подарков и не получил ни шиша*.

Význam frazeologizmu *ни кола ни дрова у кого* je jednoznačný – znamená „vůbec nic, krajní nedostatek, bída“. Původ frazeologizmu už tak jasný není. Existuje několik verzí, které se snaží objasnit význam slova *кол*. Podle názoru etnografa A. Borzenka je to «*полоса пахатной земли шириной в две сажени*», jiná verze se domnívá, že došlo k převzetí tohoto slova z mansijštiny a znamená „dým“. Frazeologizmus je s největší pravděpodobností výsledkem frazeologické abreviace⁹ původního vícečlenného obratu *ни кола, ни дрова, ни милого живота* (Tamtéž: 278 – 279).

⁸ Antiteze = tvrzení, jež je v rozporu s jiným tvrzením

⁹ Abreviace = částečné vypsání slova; tvoření slov zkracováním

Českými ekvivalenty k výše uvedeným ruským frazeologizmům jsou obraty se slovesem „nemít“ na začátku: tzn. *nemít – ani slzu (něčeho), ani kapku (něčeho), ani co by se za nehet vešlo, ani mrt’, ani zbla, ani špetku, ani ň, ani za mák* apod.

Frazeologizmy s komponenty *slza, kapka* či *špetka* mají svoji logiku. Nejasnosti mohou nastat např. u slova *mrt’*. Při bližším zkoumání jsem zjistila, že toto slovo pochází ze staroslověnštiny a má několik významů (<http://www.e-kniha.com/proc-se-rika-ani-mrt.html>):

- 1) v lesnictví je to název pro odumřelé tlející listí a jehličí, lesní humus
- 2) v zemědělství je *mrt’* neúrodná půda pod ornici
- 3) v přeneseném významu znamená malé množství nebo kousek

Zajímavé je, že opačný význam má ve spojení *Jsou toho mrtě* (=je toho moc). Podobně je na tom i slovo *zblo*, které má svůj původ ve staročestíně. Staročeské slovo *zblo* znamenalo „stéblo“. V tomto významu se dnes již nepoužívá a uchovalo se pouze ve frazeologii – *nemá ani zbla* = nemá nic, *není na tom zbla pravdy* = není to pravda.

Frazeologizmus *nemít/nedostat ani za mák* je vytvořen pomocí v minulosti velmi produktivního modelu, tedy *nedostat ani za + substantivum*, které označuje něco malého. Ke zvýšení expresivity dochází přidáním přívlastku, např. u frazeologizmu *stojí to za starou belu* nebo *dostat/mít starou belu* (Stěpanova, 2004: 177-178). Slovo *bela* se k nám dostalo z Ruska a je spjato s malým lesním živočichem – veverkou, ruský *белка*. Příznivci této teorie se domnívají, že toto slovo k nám přišlo díky obchodu s cizími kraji. V dobách, kdy nebyly kovové mince, se platilo ledasčím. Naši předci platili plátěnými šátky, Rusové platili např. kůží veverek. Platidlu se říkalo *bela* a *starou belou* se označovala kůže, která byla už zpuchřená, neměla tedy žádnou cenu. Prakticky lze tedy říct, že výraz *je to za starou belu*, znamená „je to za starou veverku“ (<http://www.e-kniha.com/proc-se-rika-stoji-to-za-starou-belu.html>). Pomocí stejné konstrukce byl vytvořen i frazeologický obrat *mít starou bačkoru*.

Synonymem pro „nic mít/dostat“ jsou také české frazeologizmy *kulový hovno, houby s octem* a *dostat čočku*. První z nich podle mého názoru vznikl v souvislosti se slovním spojením *velký kulový*, což také znamená „nic“. Zajímavé u frazeologizmu *dostat čočku* je to, že kromě významu „nedostat nic“ se používá také, pokud chci říct, že někdo dostal vynadáno, frazeologicky řečeno „za uší“.

Kromě výše uvedených ruských frazeologizmů se s významem „nic“ pojí tato ustálená slovní spojení:

от жилетки рукава
фига (шши, кукиш) с маслом
рожки да ножки
по нулям
нет как нет [кого, чего]
дырка от бублика
хоть шаром покати где

Žertovný frazeologismus *от жилетки рукава* je v podstatě představa myšlenky, která je ve skutečnosti nemožná. Jedná se o nesmysl, protože vesta žádné rukávy nemá.

Frazeologismus *рожки да ножки (остались от козлика)* vznikl na základě ruské národní písně o kozlíkovi, kterého sežrali vlci. Píseň končí slovy: *Остались от козлика рожки до ножки*. Frazeologismus se používal hlavně v první polovině 19. století (Bierich, Mokienko, Stěpanova, 1998: 494).

Z výše uvedených příkladů je zřejmé, že frazeologie jak ruská, tak česká, je velmi bohatá. K jejímu zkoumání je potřeba nejenom znalost gramatiky, ale i znalost historie, folkloru a literatury, především Bible.

V této skupině, na rozdíl od skupin předešlých, převažují částečné ekvivalenty nad frazeologickými analogy, tvoří více než polovinu excerpovaných frazeologizmů. Dle mého názoru je to díky tomu, že většina ruských i českých frazeologizmů jsou založeny pomocí stejné konstrukce *ни = ani*. Následně pak dochází pouze k využívání různých komponentů. Neekvivalentním frazeologizmem bychom mohli označit obrat *рожки да ножки (остались)*.

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce byla excerpce a následná klasifikace a srovnání ruských a českých frazeologizmů s významem „množství“. Počet vypsaných frazeologizmů, se kterými jsem pracovala v rámci dané práce, je přibližně 400. Úplný seznam excerpovaných frazeologizmů přikládám v příloze.

Zajímavým zjištěním při klasifikaci bylo, že jak v ruské, tak v české frazeologii, frazeologizmy s významem *много/много* svým objemem převyšují frazeologizmy opačného významu, tedy *мало/мало*. Abych byla konkrétní, shromáždila jsem kolem 100 ruských a 150 českých frazeologizmů s významem velkého množství něčeho. Frazeologizmů, vyjadřujících nedostatečné množství - málo - jsem v ruštině shromáždila kolem 35, v češtině kolem 50 jednotek. Poslední skupina - frazeologické jednotky s významem *никто* nebo *ник* - čítá okolo 30 obrátů v ruštině a 20 v češtině.

Frazeologizmy s významem „mnoho“ nejčastěji vyjadřují velký počet nebo množství věcí, jídla, ale také práce, nebo jiných činností. Početnou skupinu v českém jazyce tvoří také frazeologizmy, které vyjadřují velké množství lidí, shromážděných na jednom místě, zhruba 40 frazeologizmů. V ruštině jsem takovýchto jednotek shromáždila kolem 20. Také u ostatních významových skupin jsem se snažila rozdělit frazeologizmy podle toho, vážou-li se k věcem obecně, nebo pouze k množství lidí.

Většina ruských frazeologizmů má významově stejný či podobný frazeologizmus také v českém jazyce, jedná se tedy o převážně ekvivalentní frazeologizmy. Pokud je význam vyjádřen pomocí jiné metody či konstrukce, jedná se o frazeologické analogy, které značně převládají nad ostatními skupinami ekvivalentnosti. Stejně tak je tomu u frazeologizmů s významem „málo“. Z 80% excerpovaných frazeologizmů jde o frazeologické analogy. Naopak frazeologizmy s významem „nikdo/nic“ jsou si ve své struktuře mnohdy značně podobné. Rozdílly jsou především v použitých komponentech. Jedná se tedy o částečné ekvivalenty.

Původ frazeologizmů byl mnohdy velice záhadný. Proto jsem se kromě srovnání a klasifikace frazeologizmů snažila nalézt a objasnit také etymologii některých z nich. Velkým pomocníkem mi při tom byla kniha *Русская фразеология: Историко-этимологический словарь* autorů A. K. Biericha, V. M. Mokienka a L. Stěpanové, ve

které jsem našla původ většiny objasněných frazeologizmů. Zjistila jsem, že mnohé z ruských frazeologizmů jsou silně spjaty se staroslověnštinou či odrážejí ruskou historii a tradice. Některé z frazeologizmů mají svůj původ v Bibli, jiné se vážou k básni nebo písničce. Také v českých frazeologických obrazech můžeme nalézt stopy staroslověnštiny a staročeštiny. Slovní zásoba češtiny je mnohdy ovlivňována němčinou. Proto komponenty německého původu v českém frazeologizmu nejsou překvapivé.

Tato práce by mohla být podle mého názoru přínosem pro všechny, kteří hledají ucelený přehled o ruských a českých frazeologizmech, vyjadřujících množství, nebo se snaží nalézt jejich původ.

РЕЗЮМЕ

Тема моей бакалаврской дипломной работы - *Концепт «Множество» в русской и чешской фразеологии*. В рамках данной темы я работаю с фразеологизмами, которые имеют значение количества. Цель бакалаврской работы заключается в собрании, классификации и последующем описании данных фразеологизмов. Одновременно с тем я пыталась привести этимологию некоторых фразеологических единиц, русских и чешских.

Говоря о фразеологии как самостоятельной научной дисциплине, надо сказать, что она является очень интересной и привлекает внимание многих лингвистов и переводчиков. Её первые научные описания относятся к началу 20 века. Хотя с тех пор данная дисциплина сделала большой шаг вперед, но не все её области были описаны и не на все вопросы, касающиеся фразеологии, можно получить ответ.

Моя бакалаврская работа состоит из двух глав – теоретической и практической. В теоретической главе я предлагаю читателю основную информацию о фразеологии. Данная часть содержит четыре раздела.

Первый раздел называется «Фразеология как самостоятельная научная дисциплина». Я в этой части рассматриваю историю данной дисциплины и то, что предшествовало её возникновению в чешском и русском языкознании. Я также обсуждаю предмет и задачи фразеологии, поэтому я решила привести несколько дефиниций этой научной дисциплины разных ученых. Единой дефиниции пока не существует.

Второй раздел – «Фразеологизм». Настоящий раздел самый длинный и самый разработанный из разделов теоретической главы, потому что я думаю, он для того, что бы понять практическую главу, важнее всех. Сначала я привела дефиниции фразеологического оборота. Из русских источников мне очень показалось полезным определение Н. М. Шанского и дефиниция авторов книги «Русская фразеология для чехов». Чешское определение я цитировала из книги «Česká lexikologie» Й. Филипеца и Ф. Чермака.

После определения фразеологизма я описываю более подробно характерные признаки фразеологизмов: устойчивость, воспроизводимость, семантическую целостность и, в конце концов, также экспрессивность. Так как некоторые из этих признаков можно найти также у слов, я решила включить часть «Фразеологизм versus слово», в которой описывается главная разница между данными языковыми единицами.

В части «Структура и состав фразеологизма» речь идёт о «морфемном» характере слов в фразеологическом обороте и о постоянстве его состава. Значение фразеологической единицы обсуждается ниже. Я исходила из теории Н. М. Шанского, который разделил фразеологизмы с точки зрения их значения на две группы: фразеологизмы, равные по структуре предложению, и фразеологизмы, выступающие как эквиваленты слов и словосочетаний. В соответствии с тем речь идёт об однозначности/многозначности фразеологизмов и фразеологических омонимах. В конце данного раздела я включила «отношение фразеологического оборота к части речи», где я на подготовленной таблице хотела показать разнообразность фразеологии.

Третий раздел теоретической части бакалаврской работы посвящен классификации фразеологических единиц с точки зрения их семантической слитности. Здесь я привожу классификацию Н. М. Шанского, который выделяет четыре степени семантической слитности: фразеологические сращения, фразеологические единства, фразеологические сочетания и фразеологические выражения.

В последнем, четвёртом разделе говорится об основных типах межъязыковых фразеологических эквивалентов, классификацию которых разработали лингвисты В. Мокиенко и Л. Степанова. На основе данной классификации я решила сопоставить русские и чешские фразеологические единицы и выделить среди них безэквивалентные.

В практической главе данной бакалаврской работы речь идёт о конкретных русских и чешских фразеологизмах. Мне удалось собрать приблизительно 200 русских и 200 чешских фразеологических единиц со значением «множество». Чешские фразеологизмы я собирала из четырёхтомного словаря «Slovník české

frazeologie a idiomatiku» Ф. Чермака и группы авторов, а также из книги «Česko-ruský frazeologický slovník» авторов В. Мокиенко и А. Вурма. Для собрания русских фразеологических оборотов мне были очень полезны книги «Фразеологический словарь русского языка» А. И. Молоткова и «Rusko-český frazeologický slovník» Л. Степановой. Собранные фразеологизмы я разделила на три группы с разным значением – «много», «мало» и «никто/ничего».

Практическая часть состоит из трёх разделов. Первый раздел – фразеологизмы со значением «много» - является самым разработанным, потому что данный раздел содержит почти половину собранных фразеологизмов (приблизительно 100 единиц в чешском и русском языках). Чтобы лучше ориентироваться в настоящих разделах, я разделила фразеологизмы ещё более подробно в зависимости от того, идёт ли речь о фразеологизмах, касающихся только людей или вещей в общем.

В начале первого раздела практической части речь идёт о фразеологизмах, которые касаются только людей. Данные фразеологические обороты используются для описания большого количества людей или места, которое становится тесным в связи с множеством народа, напр. *яблоку негде упасть* = *jablko by nepropadlo*.

Во второй части первого раздела я обсуждаю и сопоставляю русские и чешские фразеологизмы с общим значением «большое количество чего-либо». В чешском языке это прежде всего конструкции *je toho jako...* и *mít něčeho...*, которых в русском языке не много. Наоборот, в русском языке находятся фразеологизмы, не имеющие свои полные эквиваленты в чешском языке. Такие фразеологизмы являются фразеологическими аналогами.

В конце первого раздела я включила небольшую часть о фразеологизмах, множество которых превышает все нужды и становится бесполезным и практически ненужным, напр. *(дел) выше головы* = чеш. *mít (práce) nad hlavu*.

Второй раздел практической части – фразеологизмы со значением «мало». В данном разделе я работала с приблизительно 35 русскими и 50 чешскими фразеологическими единицами. Подобно как в предшествующем разделе, и здесь я разделила фразеологизмы на три группы: «мало людей», «мало в общем» и

«бедность». Сопоставляя данные фразеологизмы, я пришла к выводу, что полных эквивалентов настоящей группы практически нет (исключением является оборот *капля в море* = чеш. *kapka v moři.*), частичных эквивалентов не много (напр. *как слону дробина* = чеш. *to je jako slonu malina*), значит большинство из собранных фразеологических единиц – фразеологические аналоги.

Третий раздел - «никто/ничто» - интересен с точки зрения эквивалентности фразеологических единиц. В отличие от фразеологизмов со значением «много» или «мало», среди которых преобладают фразеологические аналоги, фразеологические единицы со значением «никто/ничто» в большинстве являются частичными эквивалентами, образованными при помощи «ни» = «ani». В русском языке я собрала почти двадцать фразеологизмов, образованных при помощи данной конструкции.

В общем можно сказать, что во фразеологии отражается история народа, традиции и обычаи, культурная и общественная жизнь. Некоторые русские фразеологизмы происходят из Библии, напр. *ни одна йота*, другие связаны со старославянским языком, напр. *синь порошок*, или возникли на основе литературного произведения. Напр., источником фразеологизма *демянова уха* является поэма.

Я думаю, что мне удалось классифицировать фразеологизмы не только по разным значениям, но и по типу эквивалентности фразеологических единиц и выделить среди них безэквивалентные. Фразеология - это одна из очень трудных лингвистических дисциплин и её изучение требует не только знание в области лингвистики, но также реалий данной страны. Я надеюсь, что настоящая бакалаврская работа будет полезна для студентов русского языка, интересующихся фразеологией, для переводчиков и всех русистов.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

ČERMÁK, F., kolektiv autorů *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přirovnání*, Praha 2009. ISBN 978-80-7335-216-5

ČERMÁK, F., kolektiv autorů *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*, Praha 2009. ISBN 978-80-7335-217-2

ČERMÁK, F., kolektiv autorů *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*, Praha 2009. ISBN 978-80-7335-218-9

ČERMÁK, F., kolektiv autorů *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*, Praha 2009. ISBN 978-80-7335-219-6

FILIPEC, J., ČERMÁK F. *Česká lexikologie*, Praha 1985.

MOKIENKO, V., WURM A. *Česko-ruský frazeologický slovník*, Olomouc 2002. ISBN 80-244-0406-9

MOKIENKO, V., STĚPANOVA L. *Ruská frazeologie pro Čechy*, Olomouc 2008. ISBN 978-80-244-1916-9

REJZEK, J. *Český etymologický slovník*, Voznice 2001. ISBN 80-85927-85-3

STĚPANOVA, L. *Česká a ruská frazeologie: Diachronní aspekty*, Olomouc 2004. ISBN 80-244-0795-7

STĚPANOVA, L. *Historie a etymologie českých rčení – bibliografie pramenů*, Praha 1998. ISBN 80-7184-669-4

STĚPANOVA, L. *Rusko-český frazeologický slovník*, Olomouc 2007. ISBN 978-80-244-1750-9

БИРИХ, А. К., МОКИЕНКО, В. М., СТЕПАНОВА, Л. И. *Словарь русской фразеологии: Историко-этимологический справочник*, Санкт-Петербург 1998

МОЛОТКОВ, А. И. *Фразеологический словарь русского языка*, Москва 1968

ШАНСКИЙ, Н. М. *Фразеология современного русского языка*, Москва 1985

Internetové zdroje

ABZ slovník cizích slov, KUČERA, R. a dcera [online]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>

Habaděj, NOVOTNÝ, M. [online]. cit. 2012-02-03. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/regina/slova/_zprava/habadej--159464

*Haviřské metafor*y, KŘÍSTEK, V. [online]. cit. 2012-02-03. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4411>

Fičůrky, mrt', hustokrutě, mocinky či krutopřísně. Co to vlastně je? [online]. cit. 2012-02-12. Dostupné z: <http://pravidla.posterous.com/ficurky-mrt-hustokrute-mocinky-ci-krutoprisne>

Proč se říká: ani mrt'. [online]. cit. 2012-02-24. Dostupné z: <http://www.e-kniha.com/proc-se-rika-ani-mrt.html>

Proč se říká: stojí to za starou belu. [online]. cit. 2012-02-24. Dostupné z: <http://www.e-kniha.com/proc-se-rika-stoji-to-za-starou-belu.html>

Stromovka, NOVÁ, L. [online]. cit. 2012-02-05. Dostupné z: http://www.praha.eu/jnp/cz/home/zabava/prazske_parky/stromovka/index.html

Zeus. Bohové antiky – báje a legendy. [online]. cit. 2012-01-30. Dostupné z: <http://www.antika-mytologie.apu.cz/bohove/zeus.php>

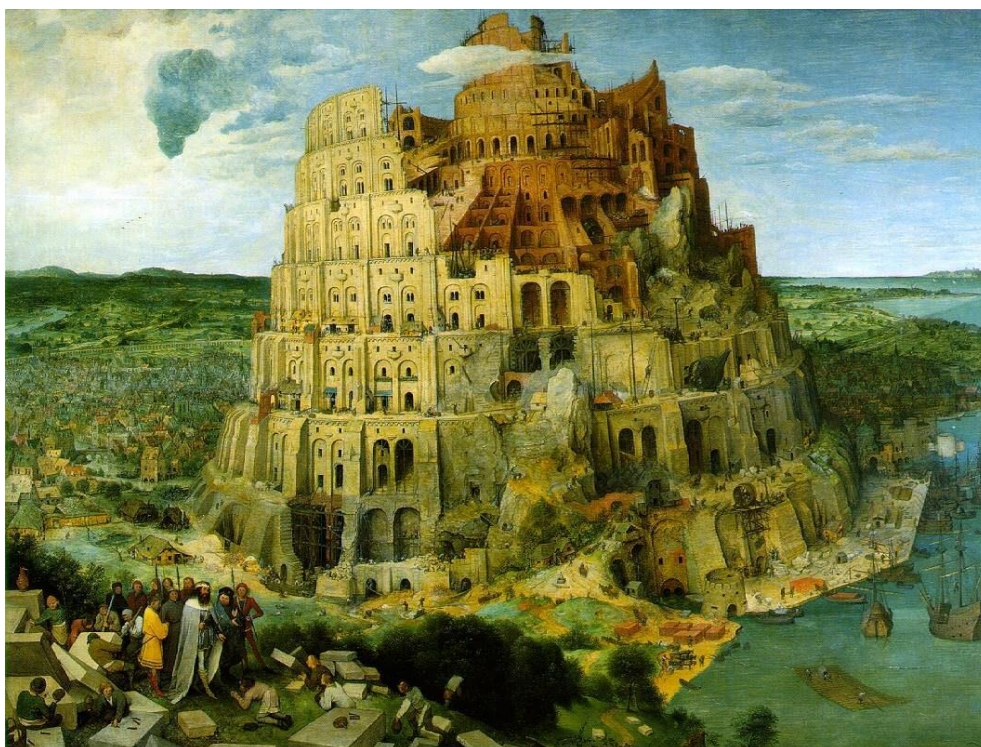
Фразеологизм “Демьянова уха” значение. [online]. cit. 2012-02-12. Dostupné z: <http://frazbook.ru/2011/01/15/demyanova-uxa/>

История слов, ВИНОГРАДОВ В. В.: маковая росинка [online]. cit. 2012-02-07. Dostupné z: http://wordhist.narod.ru/makovaja_rosinka.html

Культура письменной речи: фразеологические средства русского языка. [online]. cit. 2012-02-05. Dostupné z: <http://www.grammar.ru/RUS/?id=7.0>

Происхождение крылатых фраз. [online]. cit. 2012-02-09. Dostupné z: www.otrezal.ru

OBRÁZKOVÁ PŘÍLOHA

Obr. 1. Babylonská věž

Obr. 2. Rog izobilija

Обр. 3. чѣрта (беса) лысого

PŘÍLOHA

RUSKÉ FRAZEOLOGIZMY

MНОГО

Velké množství lidí, shromážděných na jednom místě

битком набито где (*кем, чем*)
битком набиться. *Неодобр.*
вавилонское столпотворение
дохнуть (дыхнуть) негде
иголку (иголки) негде (некуда) воткнуть
как (что) собак нерезаных *кого. Прост. пренебр.*
кишмя кишит *кем где*
[набито,] как сельдей в бочке *кого где.*
не протолкнуться *где. Прост. неодобр.*
нетолченая (непротолченая) труба *кого*
нет отбоя (отбою) *от кого*
ни проехать ни пройти, ни пройти ни проехать. *Неодобр.*
плюнуть негде (некуда)
пушкой не прошибешь (не пробьешь)
что комарья *кого прост. неодобр.*
шагу негде (некуда) ступить
яблоку негде (некуда) упасть [*где*]

Velké množství všeobecně

беда (страх, ужас) как (какой, сколько, до чего и т.п.). *прост.*
без конца
без меры
без счёта (счёту).
без числа. *Устар.*
быть по горло *в чём*
вагон и малинка тележка чего. *шутл.*
валяется под ногами *что. Прост.*
видимо – невидимо *кого, чего*
в меру
готовить/наготовить (наварить) как на маланьину свадьбу. *ирон.*
давать некуда. деть некуда
дай бог (боже). *Прост*
до (последней) капли (капельки)
до москвы не перевешаешь *кого, чего*
до нитки

до хрена *кого, чего. Грубо-прост.*
до чёрта. *Прост.*
ешь (пей) – не хочу; ешь, пей (пей, ешь) – не хочу. *шутл.*
(работать, есть) за четверых
имя (же) им легион
как грибов после дождя
как (что) грязи *чего прост. пренебр.*
как (будто, словно, точно) из рога изобилия
как (что) песку морского *кого, чего. Книжн.*
конца (конца-края, конца-краю) не видать (не видно, не дождёшься, нет) *чему*
куда как
[хоть] лопатой гребь *что. прост.*
лошадиная доза. *прост.*
мрут (дохнут) как мухи
начать да кончить (работы)
не баран начихал. *прост. шутл.*
не занимать [кому] *чего.*
не занимать стать
не перечесть *кого, чего. Устар.*
непочатый край *чего*
не сосчитать [кого, чего].
не счесть *кого, чего. Прост.*
несть (нет) числа *кому, чему. Устар. или шутл.*
нетолченная (непротолченная) труба *кого*
нет перевода *кому, чему*
не шутка
никаких счётов не хватит. *Нов. шутл.*
печь как блины
пить как бочка
полная чаша
полным-полно [чего,кого]
(хоть) пруд пруди
разливанное (разливное) море *чего*
семеро по лавкам [сидят] у *кого Прост. шутл.*
семь верст до небес (и все лесом)
сколько бог на душу положит
сколько влезет. *прост.*
сколько душа пожелает (возьмёт, просит).
сколько (душе) угодно
сорок сороков *чего. Чстар.*
с три короба
счёту нет [кому, чему]
терять/потерять счёт *кому, чему*
туча тучей [кого, чего]
тьма тем. *Устар.*
тьма тьмушая [кого, чего]; тьма-тьмушая [кого, чего]. *Прост.*
хлопот (забот) полон рот у *кого*
хорошего понемногу (понемножку). *шутл.-ирон.*

хоть завались (*чего у кого, где*) *прост.*
хоть залейся [*чего*]. *шутл.*
хоть косой коси
хоть отбавляй [*у кого чего*]
целый короб (коробы) *чего*
чего (что) душа хочет (желает, просит).
через край [*чего*]
чертова пропасть (гибель)

Množství, které převyšuje potřeby, mnohdy až negativně

быть по горло в чём
(работы, дел) выше головы
демянова уха. *неодобр.*
до жути *прост.*
до невозможности
за глаза (довольно, хватит)
навязнуть в зубах *у кого, кому. прост.*
невесть сколько
не в меру *каков, какой*
не приведи бог (боже, господи) сколько
(работы, дел) по горлу *у кого*
под (по) [*самую*] завязку (наестся, занять, в долгах и т.п. кто). *прост.*
сыт по [*самое*] горло ([*самую*] глотку. *прост*) кем, чем.
хуже (пуще) горькой редьки надоело *что* (надоел *кто*) *кому*; как горькая редька
[надоесть] *кому*.
чёртова пропасть (гибель) *кого, чего. прост.*
чёртова прорва *чего. прост.*
чёртова тьма *кого, чего. прост.*

MÁLO

в обрез *чего*
в самый край *чего. прост.*
всего-навсего
всего ничего
капля в море
кот наплакал [*чего*]. *Часто шутл.*
малая толинка *чего. Книжн.*
малую толику *чего*
на каплю (на капельку)
[хоть] на копейку
(еды) на один зуб. *шутл. или ирон.*
не ахти сколько
не бог весть (знает) сколько
ни один зуб
полтора человека [*кого*]. *шутл.-ирон.*

по крайней мере
по мелочи (мелочам)
по меньшей мере
по пальцам [одной руки] можно пересчитать (сосчитать, счесть, перечесть) [кого, что]
раз-два (раз-другой) [да] и обчёлся *кого, чего*
ровным счетом
самое меньшее (малое)
с гулькин нос *кого, чего*
с мизинец, на мизинец
с напёрсток *чего. Ирон.*
с ноготок *чего Прост. шутил.*
с собаками не сыщешь *кого, что*
То густо, то пусто.
худо-бедно
[всё равно] что (как) слону дробина (дробинка) [кому, что]. *Ирон.*
чуть-чуть

nedostatek

быть в напряге *с чем нов. прост.*
зубы на полку положить
свистеть в кулак
сидеть (быть, оказаться) на голодном пайке *Шутил.-ирон.*
сидеть на хлебе и воде

НИС, НИКДО

дырка от бублика
[ни] на маковую росинку
нет как нет [кого, чего]
нет ни капельки *чего в чём*
нет ни о[дного] грамма *чего в чём. книж.*
нет ни черта. *прост.*
[нет] ни [одной, (единой, живой, одной живой)] души [где]
ни грамма (ни граммульки, ни граммулечки) [чего]
ни грана
ни йоту
ни капли
ни капельки
(не дать *и т.п.*) ни маковой росинки *кому.*
ни на ленту
ни на капельку
ни кола ни дрова
ни крохи *чего. прост.*
ни крошки
ни один черт
ни одна собака

ни синь (синя) пороха
ни фи́га
ни черта (ни лишего, ни шиша, ни хрена, ни шута)
от жилетки рукава *прост. шутл.-ирон.*
по нулям. *нов.*
рожки да ножки
фи́га (шиш, кукиш) с маслом
хоть шаром покати *где*
черта (беса) лысого

PŘIBLIŽNĚ

на глаз (глазок)
от барабана. *нов. прост. неодобр.*
с гагом
с лишком
с лишним
с небольшим
с хвостиком (с хвостом)

PŘESNĚ

баш на баш
ни больше ни меньше (ни более ни менее)
ни много ни мало
чик в чик; чика в чику. *прост.*

ČESKÉ FRAZEOLGIZMY

MNOHO

Velké množství lidí, shromážděných na jednom místě

ani špendlík by nepropad *nebo* ..., že by ani špendlík nepropadl
bylo jich nepočítanejch
bylo tam půl města
bylo vyprodáno do posledního místa
cesta se s nimi (div) netrhla
dveře se tam/u něj netrhnu
(je tam) holek jako buchet/kvítí/kytek
je jich až strach
je jich jako dobrejch
je jich jako kvítí
je jich jako kobylek
je jich jako králíků
je jich (tam) *nebo* je tam lidí jako much
(je tam) lidí jako mravenců
je jich plno
je jich (tam) jako psů
je jich jako svatejch/svatých/dvanáct apoštolů
je jich (tam) požehnaně
je jich (tam)/ je toho (tam)/ (je tam) lidí jako mraků
je (tu) nabito/narváno/natřískáno
je tam hlava na hlavě
je tam jako ve mlejně
je tam lidí až černo
je tam lidí jako smetí
je tam (živo/rušno)/(je tam) lidí jako v mraveništi *nebo* je to jako mraveniště
je tam lidí/namačkáno *nebo* jsou namačkání, že by ani jablko nepropadlo
je tam našlapáno
je to tu jako v průchod'áku
je toho/jich, jako když/dyž naseje/jako by nasej/jako naseto
je toho/je jich jako máku/maku
je tu lidí jako na jarmarku
je tu (lidí/rušno/křiku) jako na pražském/Prašném mostě
je tu lidí/ je jich tu jako o posvícení
jen se to něčím/tím hemží
jsou tam (namačkání) jako sardinky/slanečci/herynci
lidské moře
(je tam) lidí jako o pouti/na trhu
mít nátřesk /natřískáno
mít nával/nášvih
podávají si (tam) dveře

praskalo to ve švech
šlapali si tam po hlavách

Velké množství všeobecně

Je toho/to...

je to jak pro dva
je to (S) na (S) (*pozn. S = substantivum*)
je toho ažaž
je toho do alelujá/aleluja
je toho habaděj
je toho jak/jako hnoje
je toho jako hub po dešti *nebo* roste to jako houby po dešti *nebo* přibývá jich jako hub po dešti
je toho/je jich jako máku/maku
je toho/jich jako když/dyž naseje/jako by nasej/jako naseto
je toho jako když nastele/jako nastláno
(je jich/toho) jako když se s nimi/s tím roztrhne/roztrhl pytel
je toho/jich jako kvítí
je toho jako nasráno
je toho jako o posvícení
je toho/jich jako smetí
je toho jako pro (celej) regiment (vojáků)
je toho na kila/metry
je toho tři prdele

Mít...

mít co hrdlo ráčí
mít dost
mít fůru/haldu/hromadu/kopu/kupu něčeho
mít hrůzu něčeho
mít metrák něčeho
mít moře něčeho
mít něco do foroty
mít něčeho habaděj/ do aleluja
mít něčeho hojnost
mít něčeho jako plev
mít něčeho na fůry
mít něčeho na kila
mít něčeho nad hlavu
mít něčeho nazbyt
mít něčeho od boha/odboha
mít něčeho plné/plný ruce
mít plné/plný koryto/žlab
mít víc než dost
mít všeho dost

Další frazeologizmy

být/bejt akorát
být/bejt komplet
celá řada (něčeho, někoho)
do (poslední) mrtě
hezka řádka (něčeho)
jíst velkou lžící
koňská dávka
mít toho/ něčeho (tak) akorát
na každýho/každého se dostane/dojde
nepřeberné bohatství (něčeho)
nepřeberné množství
nesčíslné množství
nic mu nechybí
od/podle oka
plná mísa *nebo* plné mísy
plný žlab
podle libosti
pořádný/hodný/hezký/pěkný kus/kousek (něčeho)
pořádná porce (něčeho)
práce je až až/po krk
přecházel (mu z toho) zrak (i sluch) *nebo* (bylo to takové) až mu přecházel zrak (i sluch)
sedět u plných hrnců
téct potokem
tisíc a jeden
to je/je to dávka (jako) pro koně
tolik a tolik (něčeho)
velké kvantum (čeho)
v hojné/nemalé/netušené míře
v mezích možnosti/možností *nebo* v rámci (daných) možností
vrchovatou mírou/měrou *nebo* měrou vrchovatou
v rozumných mezích
železná zásoba

Část, většina, míra

dobrá míra
drtivá/zdrcující většina
nadpoloviční většina
nesporná většina
pravá/správná míra
převážná část (něčeho)
s mírou
špatná míra
v převážné většině n. převážnou většinou

Mít dostatek

co hrdlo ráčí
mít dětí jako smetí/kuželek
mít jich na každém/každým prstě deset
může tím dláždit
nemít nouzi o něco/někoho
takovejch najdu na každým rohu deset *nebo* na každým rohu jich najdeš deset

Množství, které převyšuje potřeby, mnohdy až negativně

až běda
až dost (něčeho)
až hanba
až hrůza
dělá to víc, než je zdrávo
dost a dost (něčeho)
nad pomyšlení
nad obyčej
to by (snad) měli zakázat
v hojném počtu
v plném počtu
ve velkém
víc než dost
...víc, než je slušno/než se sluší
víc než zdrávo

MÁLO

Málo lidí

hrstka lidí
je jich tam pět a půl
je jich (tam) půl druhýho
je jich pořídku
je jich poskrovnu
jejich řady prořídly
nejsou lidi
na prstech jedný/jedné ruky *bys/by* je spočítal *nebo* dají se spočítat na prstech jedný ruky

Málo všeobecně

bída s nouzí
házet/hodit někomu drobty ze stolu
jednou/dvakrát do huby/úst
jehla v kupě sena

je skrz něj vidět
je to lepší než pár facek
je toho (tak) dvakrát do huby
je toho jak za krejcar (šafránu)
je/dávají toho jako drahý/drahé masti
je to (porce/dávka) jako pro vrabce
je toho jako šafránu *nebo* je toho jako z apatyky
je toho jako za dva nic
je toho jako za groš
je toho pomálu
je toho poskrovnu
jíst suché/suchý kůrky
kapka v moři
...(a/ale) kde nic tu nic
mít fret o něco
mizivé procento (někoho, něčeho)
moc jsi/mocs tomu (ale) nedal
na umření je to moc a na život málo
nemít co do hrnce
nemít něčeho (nikdy) nazbyt
nemít na rozdávání/rozdávanou
nemoc si (moc) vyskakovat
nějaký ten
pískat kudlu
prázdný žlab
smrdí to málem
sušit hubu
šetřit s něčím jako se šafránem/dávat něčeho jako šafránu
to je jako kapka v moři/do moře *nebo* to je kapka v moři
to je jako když dáš/dá volovi/slonovi/krávě jahodu/ malinu/ višni
to je/ je toho jako když plivne (do moře)
to je jako když plivne do Stromovky
to je (malé) jako nic
to je jen plivnutí do moře/vody
to jen letělo kolem
to není k životu ani k smrti
v malém

NIKDO

je to tam jako u snědeného krámu
je tam jako vymeteno *nebo* je tam jako po vymření/vyhoření
je tam pusto a prázdno
nebyla tam/nepřišla (ani/živá) noha
není tam živá/živé duše *nebo* není tam ani živáčka
nikde (není) ani človíčka
zelo (to) tam prázdnotou

NIC

...ani co by se za nehet vešlo
ani mrt^ě (ne-V) (*pozn. V = verbum*)
(ne – V) ani zbla *nebo* ani špetku (něčeho)
dostat čočku
kde nic není, ani smrt nebere
kulový hovno
mít starou bačkoru
mít starou belu
mít (s něčím) utrum/ámen
nemít ani slzu (něčeho)
nemít (ani) kapku něčeho

Všechno nebo nic!

ANOTACE

Jméno a příjmení: Markéta Nováková

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta, Katedra slavistiky

Název diplomové práce: Koncept množství v české a ruské frazeologii

Vedoucí diplomové práce: doc. Ludmila Stěpanova, CSc.

Počet znaků: 70 232

Počet příloh: 2

Charakteristika diplomové práce:

Cílem bakalářské práce byla excerptce a následné srovnání nashromážděných českých a ruských frazeologizmů s významem „množství“. Práce je rozdělena do dvou částí: teoretické a praktické. V teoretické části jsou objasněny základní pojmy, znaky a vlastnosti frazeologie. V praktické části byla vytvořena klasifikace frazeologizmů podle základních významových skupin. Některé z frazeologizmů byly prozkoumány z hlediska etymologie.